Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 153 (11651) | 1981 чылдың июль 2, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

ИВАНОВО. (СЭТА). Ажылчын Федор Зиновьев аттыг пөс-таавы фабриказының коллективи бодунуң социалистиг хүлээлгелериниң кол чүүлүн — 192 пөс аргыыр станоктуг ийиги ээлчегни хуусаадан чеди ай мурнай кылгаш, ажыглалга киирген. Ол фабриканың баштайгы ээлчээн база-ла хуусаадан эрте кылгаш, ажылдадып эгелээн турган.

Ивановонуң эң хоочун дээн фабрикаларының бирээзи бооп турар ол коллектив ындыг бедик түңнелдерни кижи болгаш техника күжүн мөөңнеп билириниң ачызында чедип алган. Боттарының ажылдаар станоктарының санын ийи катап көвүдеткен пөс-таавычы ажылчыннар Г. Пилина, Л. Русакова, Л. Куликова болгаш өскелерниң-даа шалыпчы ажылы ол чедиишкинниң үндезини болган.

Фермаларга, коданнарга четчир чем дээш

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ — ДАЙЫНЧЫ СОРУЛГА

Изиг, чаъс чок, маңдаашкынныг час болгаш чай малга четчир хемчээлдиг чемнер белеткээринге улуг бергедээшкинни тургускан. Келир кыштаглаашкынның хүр эртери, мал ажылының продукциязын бүдүрериниң даалгаларының күүселдези ам ниитиниң малынга чемнер белеткээрин канчаар организастаарындан кол хамааржыр. Бүгү-ле арга-курлавырларны, күштүг өлче угландырып, мал чеминиң болдунар-ла шаа-биле хөй курлавырын тургузары — бөгүнгү дайынчы сорулга.

Малга чем белеткелинче бүгү ажыл-агыйлар доп-дораан кирер ужурлуг. Оожумнаашкын, даамчыргай чорук кедизинде барып улуг бергедээшкинге, когаралга чедирер. Малгаштыг черлерде, хемнер, дамырактар, арык-буга уннарында, тайгаларда, оруктар кыдыында, хараганнар аразында — чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кайда-ла кезипки дег оът-сиген бар болдур, ындыг черлерже мал чеми белеткелчилерин доп-дораан үндүрер, ногаан өзүм бүрүзүн кезип, бөлүп ажаап алыр херек. Будук-бүрү белеткелин калбаа-биле чоруткаш, ону мал чиир кылдыр белеткээри, ооң хоолузун, шынарын чидирбези-биле камныг ажаап кадагалаары негеттинип турар. Чамдык «Шамбалыг», «Тиилелге» ышкаш совхозтарның үлегери-биле эрткен чылдагы кур сигенни кезип алыры база бир чугула чүүл. Ооң-биле кады эрткен чылдан артиан саваңны бөлүп, сараттап алыр апаар. Хоорай, суурлар кудумчуларында, парктарда, сесерликтерде үнген сигенни кезип алыр херек.

Бо бүгүже ажыл кылып шыдаар бүгү-ле кижилерни мобилизастаар, тургустунуп келген берге байдалды оларга ажыы-биле чугаалап, тайылбырлаар, ону ажып эртеринче чонну көдүрер улуг сорулга чер-черде партия, комсомол организацияларының, көдээ Советтерниң, хөй-нииити организацияларының мурнунда туруп келген. СЭКП обкомунуң бюрозунуң шиитпири ёзугаар малга чем белеткээриниң талазы-биле республика штавын тургускан. Районнарда ындыг штабтар мал чеми белеткелиниң бүгү айтырыгларын долузу-биле хоппга ап, оларны шалыпкын шиитпирлээр ужурлуг. Мал чеми белеткээриниң талазы-биле доктааттынган нормаларны (оларны ам ажылдап кылып турар) күүседири кижи бүрүзүнүң дайынчы даалгазы, хүндүлүг хүлээлгези болур. Бүдүрүлге, албан организация бүрүзүнге тодаргай даалгаларны бээр болгаш ооң күүселдезин район штабтары чедип алыр ужурлуг. Мал ажылы — шалыпчы фронт, ындыг болганда малга чемнер белеткээри бүгү-нииитиниң, бүгүдениң херээ.

Күзүн тараан көк-тараа республикада алды муң хире гектар черни ээлеп турар. Ам ону кыска хуусаада кезип алыр дээш бүгү хемчеглерни алыры чугула турбуже «Ленинчи орук», «Саян» совхозтардан өскези өлче озалдап кирип турар. Хөй чылдыг сигеннер кезилдезинче Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйлары кирген, а Каа-Хем, Тес-Хем дээн ышкаш чамдык районнар ам-даа олурбушаан. Сорулга болза ногаан массаны кескен дораан улаштыр шөлдерге минералдыг чемишчидилгелерни төгер, суггарылганы чоруткаш, ийиги дүжүттү алыры болур. Черле ынчаш суггаттыг шөлдерге ажыл ам үзүк-соксаал чок чоруттунар ужурлуг. Маңдаашкынныг берге чайның негелдези-даа ындыг.

Бир эвес шиви бүрүзүн, өске будук-бүрү боодалдарны тускай дүрүмнерни сагып тургаш белеткээш, эки шыгжап-кадагалаар болза, кыжын олар хойга-даа, мыйыстыг бода малга-даа хоолулуг, эмниг эки чем болурун малчыннар билип апарган. Ындыг турбуже, оларны белеткээринге шаптыктыг кандыг-даа чылдагааннар чок турда-ла, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарнындан өске ажыл-агыйлар ол чемниң белеткелинче кирбээнин чүгле даамай, олутпай чорук-биле тайылбырлаар апаар.

Мал чеминиң белеткелиниң бо чылдагы байдалдарынга дүүштүр алырга, бо хүннерде витаминниг сиген далганы кылыр агрегаттар долу күчүзү-биле ажылдап эгелээн турары чугула. Чүге дээрге ооң чиг-эди — көк-тараа, хөй чылдыг сигеннер, будук-бүрү ам бир дугаар ээлчегде кирер. Ындыг болганда бүгү АВМ-нер белен турар ужурлуг. А херек кырында ындыг эвес. Белени чүгле 19, ол дээрге бүгү бар агрегаттарның 40-не хуузу-дур. «Чодураа», «Бүрен», «Ленинчи орук», ССРЭ-ниң 50 чылы, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг болгаш өске-даа хөй-хөй совхозтар АВМ-нерин амга чедир ажылдаарынга белеткеп албаан. Ниитизи-биле алыр болза, мал чеми белеткээр техниканың септелгези куду темпилиг чоруп турарын дүвүрээзин-биле демдеглевес арга чок. Чижээ, трактор косилкаларының чүгле 58 хуузу, хээндектээр косилкаларның дөңгүп-ле 53 хуузу белен. Эң ылаңгыя Дуржулга станциязы, Ленин аттыг, «Шивилиг», Тока аттыг, «Коммунизмниң херели», «Күш-ажылдың хостуу», «Ак-Чыраа», «Тээли» совхозтар сиген кезер техниказын багай белеткеп, хүннүң негелдезинге дүүштүр ажылдавайн турар.

Малды келир кыштан хүр ажырарының, ооң продуктулуун көвүдедириниң чугула магадылалы — четчир хемчээлдиг мал чемнерин белеткээри-биле чергелештир, малды келир кыштаглаашкынга эки деңгилделиг киирери чайгы семиртилгеден улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш малчын бүрүзү коданын эки семиртир хемчеглерни алыр, кадыр-берт-даа бол эки оъттуг черлерже боттаңнап-даа көжер, өй-өйлеп мал одарларын солуур ужурлуг. Семис малдың төлү эки, продуктулуу бедик, ол кышты хүр ажар дээрзин, мал семиртири дээрге-ле бо маңдаашкынныг чылдың уржуктарын ажып эртериниң база бир кол аргазы дээрзин уттуп болбас херек.

Мал чемнерин белеткээри республикада улам калбарып, шапкынчып бар чыдар. Баштайгы хүннерниң медээлеринден алгаш көөрге, темп мурнуку чылдарнындан элээн бедик.

Ону улам бедидип, ажылды дээштиг организастааш, бо чылдың берге байдалдарынга ажылчы чоннарның бедик тура-соруун, ажылгырын, шалыпчызын, идепкейлиин удур тургускаш, хүннүң бо чугула сорулгазын дайынчы ёзу-биле күүседир арга районнарның партия, совет органнарында бар.

БҮГҮ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛГАШ...

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң девискээри Таңды эдээнде турар болгаш, өске черлерге бодаарга, өл-шык четчир ужурлуг. Ынчалзажок бо чайгы кааң аңаа-даа бир дөмей болган. Тарааларның болгаш мал чеми культураларының үнүжү хирелиг. Ооң ужурундан мал чеми белеткээриниң айтырыы совхозка бирги чергениң болу берген.

— Моон мурнунда чылдарда совхоз мал чемнерин белеткээринге бергедээшкиннерге таваржып көрбээн — деп, ажыл-агыйның директору Виктор Иванович Жирнов биске чугаалады.— Бо чылын совхоз 690 тонна сиген, 2100 тонна сенаж, 9400 тонна силос болгаш 400 тонна витаминниг сиген далганы белеткээрин планнаан. Кандаашкынның уржуу-биле ону боттандырары бергедеп турар. Ынчангаш амдан эгелээш болдунар бүгү чүүлдерни кылып тур бис. 320 гектарга тараан көк-тараа эки үнмейн кандаан. Ону кадарының бетинде мал чеми кылдыр ажаап ап эгеледивис. Ооң витаминниг сиген далганы кылгаш, борбаандылап турар. Көк-тарааның сөөктелип када бээрин болдурбас дээш, амдызында шык турда сиген кылдыр база кезе берген.

— Мал чеминиң четпезин кандыг янзы тыптывар бодап турарыл? — деп айтырдывыс.

— 730 гектарда суггаттыг люцерна тараан. Ону 8 кижилиг тускай звено үзүктел чок суггарып чайлаан, ынчалзажок агаарның температуразы дески эвес болган ужурунда, ооң безин үнүжү ындыг кончуг эвес-тир. Люцерканы база витаминниг далган кылыр. Совхозтуң девискээринде чайгаар үнген сиген кезер черлер делгем эвес. Черле ынчаш, сиген үнген бүгү-ле черлерден кезип тургаш, мал чеминиң курлавырын тургузар сорулга салдынган. Кол-ла ыпаныжывыс рапс тарыыры. Бичии-ле чаашкын чаап, шөлдерге өл-шык дүжерге, 500 гектар черге ол үнелиг культураны тарыыр. Ооң четчир үрезинин белеткеп алган бис. Рапстың четчип үнер үези үр эвес, 45-ле хонук. Чаагай үнер болза, гектардан рапстың 300 центнер ногаан массазын ап болур. Бети дээрге-ле 200 центнер ногаан массаны гектардан алыр деп планнап турар бис. Ындыг янзы элээн арбын курлавырны тургузуп болур. Ам кол-ла чүве кижи күжүн болгаш техниканы мал чеминиң белеткелинче мобилизастаары. Техника бүрүн белен. Бисте мал чеми белеткээри — тускай адыр. Комплекстиг механизастаттынган отряд ажылдап турар. Ону дөрт звено кылдыр үскен. Олар тус-тузунда онаалдаңы алган.

Витаминниг сиген далганы бүдүрер ийи АВМ совхозтуң төп шаңында ажылдап турар. Ону он чыл ажыл стажтыг Сергей Герасимович Кудрявцев удурткан. Агрегаттар үзүктел чок ажылдаан турда, аңаа бардывыс. Трактор тергезинден хээндектеп каан ногаан массаны бункерже урган, агрегаттар дааш-дииңиттиг.

Сергей Герасимович ажылын аайлап кааш, чайлаңы бээ аразында ооң-биле чугаалаштывыс.

— Агрегаттарны септеп белеткеп алганывыс кончуг эки — деп, ол чугаалады.— Ынчангаш көңгүс тура дүшпес-тир. Ногаан масса-ла үзүктелбес болза, норманы ажыр күүседир.

— Ээлчегде чеже тоннаны кылып тур силер? — деп оон айтырдывыс.

— Беш тоннаның орнунга 6-8 тонна чайлыг. Чижээ, дүүн 7,5 тоннаны агрегат бүрүзү бүдүрген. Ынчангаш бүдүрүкчүнүн чүгле хээндектээн ногаан массаны эккээриндеен хамааржыр. Амдыызында көк-тараадан витаминниг далган кылып тур бис. Оон үнүжү таарым, ынчангаш агрегаттарны хандырары үзүктели бээр-дир. Оон башка хүнде он-даа тоннаны кылып болур.

Өске АВМ-ниң оператору Семен Андронович Яковлев. Ооң ажыл стажы база улуг. Ийи машинада дөрт-ле кижи ажылдап турар.

— Бисте бир онзагай чүве болза, ногаан массадан чүгле далган кылыры-биле кызыгаарлаттынмайн, ону борбаандылап турары болур — деп, Сергей Герасимович тайылбырлады.— Бо ийи агрегатка улаштыр далганны борбаандылаар машинаны база тургускан. Мааңаа белен болган сиген далганы хоолай дамчып чоруткаш, борбаандылаар агрегатка баар. Ону ында тускай машина улуг базымышкын-биле шаараш шүүрнү өттүр хевилей базарга, белен борбаандылар апаар.

— Оон артык шынарлыг чүвези чүл? — деп, операторлардан айтырдывыс.

— Оон ажыы кончуг улуг — деп Сергей Герасимович харыылады.— Бирээде, борбаандылаан соонда витаминниг далган өртенип үрелбес. Мурнунда борбаандылавайн турда, белен болган далганы шоодайлап каар. Ону каш хонукта хайгаарап көөр. Изиг далган шоодайга чыткаш өртени бээр чадавас. Ылап-ла сооган эвес-пе дээш, чүгле оон соонда складка аппарып чыыр. Ону кылыр тускай ажылчыннар база херек турган. Ийиде, борбаандылап каарга далганның шынары база эки болур. Оон аңгыда хоравас. Чүге дээрге хүл-ыйба ышкаш салгын-хатка эстей бербес-тир.

Борбаандылаар цехте Григорий Николаевич Мальцев ажылдап турар. Аңаа ээлчегде-ле чаңгыс кижи турар. Агрегатты эки эдип таарыштырып каан болганда, ооң ажылдаары эки. Оператор ооң ажылдап турарын чүгле хайгаарап көөр.

— Чаа эгелээн, үзүктелиишкиниг болза-даа, эрткен каш хонукта 50 тонна хире эки шынарлыг борбаандылаан сиген далганын бүдүрдүвүс — деп, Сергей Герасимович чугаалады.— Көк-тараа доостурга, люцернадан далган кылырынче шилчиир бис. Ынчаан ажыл чай чок апаар.

— Чеже тонна витаминниг далган кылыр планныг силер?

— Биске, совхозтан берген планы 400 тонна чүве — деп, С. Г. Кудрявцев харыылады.— Эрткен чылын муң ажыг тонна далган белеткээн улус бис. А бо чылын база оон кудулатпас деп хүлээнген бис. Ногаан масса-ла бар болза, ону чайлыг күүседир. Эвээш-даа бол сигенни мынчаар бедик шынарлыг кылдыр белеткеп алыры кончуг чугула. Совхозтуң удуртукчуларының боже онза кичээнгей салып турарының ужуру ында.

Хоочун совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың баштайгы чылында ниитиниң малынга четчир чемин чай кааң-даа болза, ылап-ла белеткеп алырынче бүгү күштү угландырган. Болдунар бүгү чүүлдерни кылыры-биле совхозтуң дирекциязы болгаш партком тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган.

К. АРАКЧАА.
«Шынның» тускай корр.

ЧУРУКТАРДА: (солагай талазындан) операторлар Г. Мальцев, С. Кудрявцев; ажылчын Н. Середкин АВМ-ниң башкарар черинде.
А. ЗАЙЦЕВТИН фотолары.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ В. БРАНДТЫНЫ ХҮЛЭЭП АЛГАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Германияның Социал-демократтыг партиязының даргазы, Социалистиг интернационалдың даргазы В. Брандтыны июнь 30-те Кремльге хүлээп алган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, а ол ышкаш ГСДП-ниң талазындан — партияның даргазының оралакчызы Г. Ю. Вишневский ужуражышкынга киришкен.

Делегей байдалының баксыраанынга, ылаңгыя боо-чепсектерни эндере бүдүрүп турарынга, дайын месилдежиишкиннериниң янзы-бүрү одагларының барынга, ооң-биле чергелештир дайын айыылының күштелгенинге холбаштыр сагыш-сеткилдиң ханы човаашкынын ужуражышкынның үезинде илергейлээн.

Чавырлыышкынның политиказын үргүлчүлээринге, чавырлыышкынны шериг херээнче нептередиринге, тайбыңны камгалаарынга база быжыглаарынга болдунар-ла бүгү чүүлдерни амгы үениң байдалында кылыры эргежок чугула дээрзинге бүзүрээшкин илергейлеттинген.

Делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын шиитпирлээринче кара чаңгыс идегелдиг орук — чогумчалыг түңнелдерни чедип алырынга талаларның ёзулуг сонуургалдыынга, дең эгениң болгаш бир дөмей айыыл чок чоруктуң принцивинге дүүшкен боттарының салыышкынын киирер талазы-биле белениинге үндезилеттинген ылаптыг чугаалажыышкыннар болур деп ниити бодал илергейлеттинген.

Европада ортумак ыракшылдың ядролуг чепсээнге хамаарышкан айтырыглар талазы-биле боттарының туруштарын Л. И. Брежнев болгаш В. Брандт тодаргайлап чугаалааннар. Айыттынган принципти шыңгыы сагыырынга үндезилээш, ол айтырыг шиитпирлеттинген туруп болур болгаш шиитпирлеттинген турар ужурлуг.

Стратегтиг чепсеглениишкиннерни кызыгаарлаарының чорудулгазын уламчылаары дээш, Мадрид ужуражыышкынының чедиишкинниг доозары дээш санал-оналдарын ужуражыышкынның киржикчилери чугаалаан. Шериг талазы-биле артык күштүг болуруун кым-даа чедип албас ужурлуг, шериглерниң удур туржуушкунунуң деңнелин чавызадырынга илгиир бүгү чурттар бээр ужурлуг дээрзин онзалап демдеглээн.

Хемчээлдиин талазы-биле кескүп көрбээн чепсеглениишкиннериниң эндере бүдүрүүшкүнүн калбартыр дээн НАТО-нуң дайынзырак бөлүктериниң чүткүлү шериг талазы-биле артык күштүг чорукту оларга хандырбас, а ындында-ла дүшкүүрлүг делегей байдалын улам нарыыдадыр апаар деп, Л. И. Брежнев медеглээн. Делегей байдалын экижидериниң болгаш тайбыңны быжыглаарының калбак программазын СЭКП-ниң XXVI съездизи көдүрген деп, ол онзалап демдеглээн. Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа Кыйгырыынче кичээнгейни Л. И. Брежнев угландырган болгаш Соңгу Европаны ядролуг чепсек чок зона болдурар дугайында айтырыгга хамаарыштыр Совет Эвилелиниң туружун илергейлээн. Өске күрүнелерниң чогумчалыг кандыг-даа иделяларын кичээнгейлиг көөрүнге Совет Эвилелиниң белениин база илергейлээн.

1970 чылдың Москва керээзинге болгаш ийи талалыг өске-даа мурнуку документилерге үндезилээш, ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразынга узун хуусаалыг база бүгү талалыг кады ажылдажылганы быжыглаар дээш Совет Эвилелиниң туржуп турарын Л. И. Брежнев демдеглээн.

Чавырлыышкынга, бүгү күрүнелерниң аразынга, ооң иштинде ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга бот-боттарын билчир чорукту быжыглаарынга Германияның Федеративтиг Республиказы идепкейлиг үлүг берзин дээш Германияның Социал-демократтыг партиязы туржуп турар деп, В. Брандт медеглээн. Л. И. Брежневтиң ГФР-ге аян-чорук кылып баары база федералдыг канцлер Г. Шмидт-биле ооң чугаалажыышкыннары Европага болгаш бүгү делегейге таарымчалыг чорудулгаларны хөгжүдеринге идиглиг болур деп болалды В. Брандт илергейлээн.

Совет-барыын-герман харылзааларга-даа, тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынга-даа СЭКП-ниң болгаш ГСДП-ниң төлээлекчилериниң аразынга харылзаалар база санал-оналдарның солчуушкуну чугула ужур-дузалыг дээрзинге хамаарыштыр Л. И. Брежнев болгаш В. Брандт чөпшээрешкеннер.

Беседа найыралчы болгаш оожумчалыг байдалга болуп эрткен.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Германияның Социал-демократтыг партиязының даргазы В. Брандтыга аалдар кылдыр июнь 30-де Кремльге дүштеки шайлалга тургускан.

В. Брандт-биле кады дүштеки шайлалгага ГСДП-ниң даргазының оралакчызы Г. Ю. Вишневский, ГФР-ниң ССРЭ-де элчини А. Майер-Ландрут болгаш ГСДП-ниң даргазын үдеп чоруур албанның өске-даа кижилери келген.

Совет таладан эштер А. А. Громыко, М. А. Суслов, Б. Н. Пономарев, а ол ышкаш СЭКП ТК-ның кежигүнү В. В. Загладин, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидаттар А. И. Блатов, А. С. Черняев, албанның өске-даа кижилери келген. Л. И. Брежнев дүштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг Дарга Вилли Брандт!

Силерниң хөй удаа кээп чорааныңар, маңаа, Москвага база катап Силерге байыр чедирери өөрүнчүг-дүр. Эрткен үеже көрүнмүшаан, мынчаар чугаалаар эргелиг бис: ол ужуражыышкыннар ылангыя «соок дайындан» чавырлыышкынче эргилиишкиниң, ёзулуг төөгүлүг ужур-дузалыг эргилиишкинниң 60 чылдарны соолзүредир, 70 чылдарның эге үелеринде чедип алган чугула түңнелдерни берген.

70 чылдарда чедип алдынган ол бүгү чүүлдер делегей

(Төнчүзү 3-кү арында).

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде, ВЛКСМ обкомунда

МЕХАНИЗАТОРЛАР ЧАРЫЖЫ

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому 1981 чылдың часкы ажылдарынга көдээ ажыл-агый техниказын чогуур үезинде болгаш шынарлыг белеткээр дээш республиканың совхозтарының болгаш Сельхозтехкүркомнуң бүдүрүлгелериниң механизаторларының болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрген.

Техника септелгезинге эки түңнелдерни чарыштың эгелекчилери Бии-Хем районнуң совхозтарының, «Сельхозтехника» салбырының механизаторлары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары чедип алгаш, тараа комбайннарын септээриниң планын 100,5 хуу, тракторларны — 97,3 хуу, андазыннарны болгаш сеялкаларны 100 хуу күүсеткен. «Тиилелге», «Өөк», «Улуг Октябрь», «Тес-Хем» совхозтар техника септелгезин чогуур үезинде шынарлыг доозарын хандырган.

«Кызыл тараачын», «Шагбатыг» совхозтар комбайн септелгезин ажыр күүсеткен, «Тиилелге» совхоз мал чеми белеткээр техниканы күскү-кышкы үеде колдуун белеткээн. Сельхозтехниканың Туран салбыры 44 комбайнның орнунга 47-ни септээн. Элээн хөй ажыл-агыйларның септелге баазазы быжыккан, 12 совхозтарда септелге мастерскаялары болгаш комбайннар септээр блоктарны ажыглалга киирген. Комбайннар септээр блоктар дөрт совхозта, септелге мастерскаялары үш совхозта туттунуп турар.

Моон-биле чергелештир Бии-Хем районнуң механизаторларының үнелиг эгелээшкинин совхозтарга болгаш Сельхозтехкүркомнуң бүдүрүлгелеринге чогуур деткимчени четче албайн барган дээрзин кадыышкан доктаалда демдеглеп турар. Тараа комбайннарын белеткээриниң планын Каа-Хем, Чөөн-Хемчик районнар үскен. Улуг-Хем, Таңды, Барыын-Хемчик районнар бо талазы-биле даалганы күүсетпээн. Сельхозтехниканың Тес-Хем, Кызыл каттыжыышкыннары, Чадаана, Кызыл-Мажалык салбырлары комбайн септээриниң планнарын күүсетпээн.

Комбайннар септээриниң планын «Енисей», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Совет Тыва» совхозтар безин чарытын чедир күүсетпээн. «Ак-Туруг», «ҮТКА 25 чылы», Тока, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбыыжы» совхозтар септелге баазазын кошкак ажыглаан. Эрзин районнуң совхозтары комбайн септелгезинче бо хүннерге чедир кирбээн.

Райкүүскомнар, көдээ ажыл-агый эргелелдери, профэвилел, комсомол организациялары, совхозтар директорлары техника септелгезин организастаарының деңнелин бедидер, техниканы хову ажылдарынга чогуур үезинде эки шынарлыг белеткээр дээш социалистиг чарышты организастаарын экижидер талазы-биле дээштиг хемчеглерни чедир албайн, доктааттынган планныг даалгаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседирин харыысалга чок көөр удуртукчулар болгаш специалистер-биле эптежип турар фактылар бар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому көдээ ажыл-агый техниказын 1981 чылдың хову ажылдарынга чогуур үезинде болгаш шынарлыг белеткээр дээш социалистиг чарыштың тиилекчилерин тодараткан.

БИРГИ ЧЕРНИ РАЙОННАРДАН — Бии-Хем районну (райкүүском даргазы М. К. Дамчай, ВЛКСМ райкомунуң секретары Ю. Л. Федосеев) алган деп санааш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун, 300 рубль акша шаңналын тыпсыр деп көрген;

— Сельхозтехкүркомнуң бүдүрүлгелеринден — **сельхозтехниканың Туранда район салбырынга** (эргелекчизи В. М. Рыжов, профэвилел месткомунуң даргазы А. Ф. Пронин, ВЛКСМ комитединиң секретары С. Б. Полосухин) тывыскаш, шилчиир Кызыл туг болгаш 200 рубль-биле шаңнаар);

— **СОВХОЗТАРДАН** — **«Тиилелге» совхозка** (директору В. А. Оюн, ажылчын комитединиң даргазы М. С. Юндеш-оол, ВЛКСМ комитединиң секретары Н. С. Донгак) тывыскаш, шилчиир Кызыл туг болгаш 200 рубль-биле шаңнаар.

СОВХОЗТАРДАН ийиги черни **«Өөк» совхозка** (директору В. Г. Бессонов, ажылчын комитединиң даргазы М. С. Маады, ВЛКСМ комитединиң секретары Б. К. Балбаки) тывыскаш, шилчиир вымпел болгаш 150 рубль-биле шаңнаар.

ҮШКҮ ЧЕРЛЕРНИ «Улуг Октябрь» совхозка (директору В. Г. Мурыгин, ажылчын комитединиң даргазы Н. В. Дресвянникова, ВЛКСМ комитединиң секретары С. К. Монгуш), **«Тес-Хем» совхозка** (директору Н. Ч. Ооржак, ажылчын комитединиң даргазы Д. А. Нат, ВЛКСМ комитединиң секретары А. Ч. Самбыл) тывыскаш, тус-тузунда шилчиир вымпелдер-биле болгаш 100 рубль-биле шаңнаар.

Социалистиг чарыштың негелделери күүсеттинмээнин барымдаалааш, Сельхозтехкүрком бүдүрүлгелериниң аразынга чарыштың ийиги черин тывыспаан.

Техника септелгезинге шылгараан кижилерни шаңнап мактаары-биле ээлчег чок чиик машина садып алыр 5 талонну, мотоцикл садып алыр 5 талонну, 30 халас путёвкаларны совхозтарга, Сельхозтехкүркомнуң бүдүрүлгелеринге тускайлап берген. Ол ышкаш чарыштың тиилекчилери совхозтарның, Сельхозтехкүркомнуң бүдүрүлгелериниң директорларының, кол инженерлериниң бир айның шалыңы хемчээл-биле шаңнаары көрдүнген.

Часкы-чайгы хову ажылдарын чедиишкинниг доозары, мал чеми белеткээриниң болгаш дүжүт ажаалдазының техниказын дүрген болгаш шынарлыг белеткээрин хандырар талазы-биле ажылды черлерге улам күштелдирерин Көдээ ажыл-агый министерствозунга, «Скотопром» трестке, Сельхозтехкүркомга, райкүүскомнарга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга ук доктаал дагзып турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга!

ЧАГЫГЛАРНЫ — ӨЙ-ШААНДА

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде он бирги беш чылда чоннуң амыдырал хандырылгазының хөгжүлдезинче кичээнгейни күштелдирген болгаш совет кижилерниң чаагай чоруун улам бедидеринге амыдырал хандырылганың бүдүрүлгелериниң чугула рольду ойнаар дээрзин айыткан болгай. 1981-1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарында бижиттингени «Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам экижидер... Чагыгларны күүседириниң шынарын болгаш хандырылганың культуразын бедидер» деп айыттынган. Ынчангаш амыдырал хандырылга ажылдакчыларының мурнунда белен эвес сорулгалар салдынган.

—«Тувашвейбыт» каттыжышкынының коллективи чоннуң чагыгларын өй-шаанда болгаш эки шынарлыг кылдыр күүседир дээш эвээш эвес ажылды кылып чорудуп келген. Ук каттыжышкынның продукциязының шынар көрүлдези чоокку хүннерде эрткен. Көрүлдеге күрседиг инспекцияның эргелелиниң, стандарттар болгаш септээр техника талазы-биле күрхайгаарал лабораторияның ажылдакчылары, каттыжышкынның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, ательелер эргелекчилери, технологтары, быжыкчылар киришкен.

Хууда чагыглар ёзугаар хеп даараар «Чечек» ателье — «Тувашвейбыт» каттыжышкынының кол бүдүрүлгези. Ол ательениң дааран бүдүргени кылыгларының дейгелгезин болгаш дааран кылыгларны чонга садарын организастап эртирген. Ательениң чамдык кылыгларын, ылаңгыя гофрэлеп дааран юбкаларны, бөдүүн пөстерден дааран чайгы панамкаларны садып алыкчылар сонуургаан. «Тувашвейбыт» каттыжышкынының эксперименталдыг цеги чаа моданың хептериниң көргүзүлгезин кылган. Аңаа ниитизи-биле чаа хевирниң 20 ажыг моделдерин көргүскен.

Оон соонда «Тувашвейбыт» каттыжышкынының конторазынга көрүлде комиссиязының хуралы болган. Продукцияның шынарын экижидер талазы-биле кандыг ажылды чорудуп турарының дугайында каттыжышкынның кол инженери Л. М. Джевало чугаалаан. Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын шиңгээдип алырынга белеткенип, ол ажылды коллектив чорудуп турар. Каттыжышкында болгаш салбырларда шынар көрүлдезиниң комиссияларын тургускан. Ук комиссияларда каттыжышкынның, ательелерниң специалистери, мастерлери, технологтары, быжыкчылары киржип турар. Шынар көрүлдезиниң хүнүн ательелерде айда бир катап, а каттыжышкында кварталда бир удаа кылып эрттирерин чурумчуткан. Семинарларны база организастап, аңаа ылаңгыя технологтарны, быжыкчыларны чаа моданың угшиинге өөредип, дыка хөй ажыктыг билиглерни олар ап турар. Ындыг өөредилгениң түңнелинде даараныкчылар, быжыкчылар боттарының разрядын бедидип алыр аргалыг. Эрткен чылын каттыжышкының бүдүрүлгелеринде ажылчыннарның ортумак разряды 3,1 турганындан амгы үеде 3,6 чедир бедээн. Ол чорук чоннуң чагыгларын күүседириниң шынарын экижидеринге салдарын чедирип, чагыкчылардан хомудалдар эвээжеп, эде кылырын эвээжедиринге идигни берип турары чугаажок.

Ынчалза-даа ниитизи-биле каттыжышкынга болгаш бүдүрүлге бүрүзүнге шынарны дээш ажылды коллектив план ёзугаар уламчылары чугула. Чагыгларны багай шынарлыг күүсеткени дээш дедир эгидери, эде кылыры эвээш эвес. Бо чылдың эрткен 6 айларында алды тонну шуут үрей кылганы дээш чагыкчылар албаан. Үрей кылганындан 247 рубльди эрткен чылын, 181 рубльди бо чылдың бирги чартыында чагыкчыларга ательелер төлээн. Кылган ажылдың күүсеттинген чагыгның шынарын хүн бүрү хынаарын мастерниң, быжыкчының талазындан күштелдирери чугула. Хелерек кырында мастер-контролёрлар, быжыкчылар ол чугула ажылды шуут эреңгей байдалда киирген.

Продукцияның шынарының талазы-биле инженер З. Г. Торлук районнарга болгаш Кызылдың ательелеринге чоруткан чамдык хыналдаларга доктааган. Хептерни дааранында, тиглерни шеверлеп кылганында курстандартка дүүшпес чүүлдер эвээш эвес илерээн. Тиглерниң болгаш хептиң эдээзин тутканында чогуур хемчээлинден чиңгелей бээри хөй.

Ол ышкаш хептиң тиин кадыра даараарда аңгы-аңгы өңнүг хендирлер-биле даараары бо-ла таваржыр. Ол чорук колдуунда янзы-бүрү өңнүг хендирлер чедишпес, үзүктелип келиринден база болуп турар.

Күрхайгаарал лабораториязының ажылдакчызы Л. Шагарова, күрседиг инспекциязының эргелелинден Горбунова олар чүве чугаалааш, «Тувашвейбыт» каттыжышкынының ательелериниң дааран кылыгларының шынарынга доктааганнар. «Чечек» ательезиниң даарап турары, ылаңгыя даштыкы хептерин үрей кылганы хөй болуп, хомудалдар кирип турар. Кылымал кештен дааран кышкы 10 тонну үрей кылганындан чагыкчылар дедир эгиткен. Трикотинден дааран платьениң хендирлерин тыртылдырып кааны, бир хөйлеңниң иштики тиглерин өске өңнүг хендир-биле даараны дээш чагыкчылар база хомудаан. Ол ышкаш дааран кылыгларының довураны, хирленгени эвээш эвес таваржыр. Ателье «Чечекте» быжыкчыларның, мастер-контролёрнуң талазындан кылдынган ажылдарның шынарынга хыналданы кошкак чорудуп келген.

Каттыжышкынның ательелери (ылаңгыя районнарда) шөлү эвээш, тар, хирлиг бажыңнарда турар. Бай-Хаактың ательезиниң бажыңы аргажок эргижирээн, шөлү кызыы. Ындыг черлерде ажылчыннарның ажылдаарынга кончуг таарымчал чок дээрзи билдингир. Ылаңгыя Бай-Хаактың, Шагаан-Арыгның амыдырал хандырылга черлеринде байдал берге.

Сөөлгү үеде «Тувашвейбыт» каттыжышкынының чамдык бүдүрүлгелеринде чагыгларның шынарын экижидери дээш ажыл элээн идепкейжээнин комиссия кежигүннери демдеглээн. «Восток» филиалда, «Каа-Хем», «Березка» ательелерде ажылдың шынары элээн экижээн болгаш чагыкчыларның талазындан хомудалдар эвээжээн.

«Тувашвейбыт» каттыжышкынның директору Е. Ф. Морозова, «Чечек» ательениң эргелекчизи Л. В. Олейник, «Восток» филиалдың эргелекчизи Е. Л. Савченко, эксперименталдыг цехтиң эргелекчизи М. К. Пичугина олар ажылдың шынарын экижидер, даараныкчыларның, быжыкчыларның билиг-мергежилин бедидер дээш моон соңгаар кандыг хемчеглерни ап чорудар дугайында чугаалааннар.

Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын шиңгээдип алырын эгелээрин «Тувашвейбыт» каттыжышкынның коллективи планнап турар. Ол ажылды чорударының планы, организаци-техниктиг хемчеглер ажылдап кылдынган. Ынчангаш ол чугула ажылды идепкейжидери, хемчеглерни амыдыралга боттандырары каттыжышкынның болгаш ооң салбырларының соңгаарлаттынмас чугула сорулгазы болур-дур.

Н. ООРЖАК.
«Шынның» корр.

Кызыл районнуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш он бирги беш чылдың болгаш 1981 чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг доллдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышта көдүрлүүшкүннүг киржип турар.

Районнуң кадык камгалал ажылдакчыларының мурнунда бо беш чылда эвээш эвес сорулгалар салдынган. Медпункттуларның, эмнелгелерниң ажылдакчылары малчыннарның, тараажыларның турлагларынга чедип, оларга дуза чедирип, бараан болуп турарлар.

ЧУРУКТА: Кызыл районнуң поликлиниказының бөлүк мурнакчылары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КЕРЭЭЛИГ АЖЫЛДААР АРГА-БИЛЕ

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде транспорт чарыгдалдарын эвээжедирин, ылаңгыя чүъкту чүдүрерин база дүжүрерин саадалды бээр, аңаа туруушкуннарны болдурбазын, ол-бөже баар чүъктерниң таарымчалыг схемаларын ажылдап кылырын, бот-боттарынга уткуштур сөөртүлгелерни чок кылырын тодаргай айыткан болгай. Ынчаарга бистиң республика аъш-чем аймаанын, үлетпүрнүң, тудугнуң болгаш оон-даа өске чүъктерни өскээртен Саян ындыындан сөөртүп ап турар.

Чүгле эрткен чылын безин 481,4 муң тонна янзы-бүрү чүък аймаан республиканың девискээринче киир сөөрткен. А бо чылын ниитизи-биле 584,6 муң тонна чүъкту сөөртүрү көрдүнген. Ону ниити ажыглалдың автотранспортунга чорудар. Чүъктер сөөртүрүнүң планныг даалгаларының күүселдези—автотранспорт бүдүрүлгелериниң болгаш чүъктерни чүдүрүп база ону хүлээп ап турар черлерниң бир демниг, аразында быжыг харылзаалыг ажылындан хамааржыр.

Ынчалза-даа бо хүннерге чедир үстүнде адаттынган организацияларның аразында харылзаазы быжыг эвес боор. Эргежок херегледиң чүъктери чогуур үезинде сөөртүнмейн баар таварылгалар бар. База оларны чүдүрери болгаш дүжүрери саадалгалыг болуп, чамдык черлерде ол ажылды багай механизастааныңдан хол-биле кылыр ажылдар хөй. Хөй-хөй тонна аар чүъктерни хол-биле чүдүреринге, дүжүреринге хөй кижи күжү, үе-шак чарыгдаттынар дээрзи билдингир.

Ылаңгыя «Тудуг кезектери» комбинатка, материал-техниктиг хандырылга салбырының баазазынга, Главснабсбытка сөөртүп эккелген чүъктерни дүжүрер механизмнерни дерип, четчелеп тургуспааныңдан оларны дүжүреринге хөй үе-шак чарыгдаттынып, автомашиналар чүъктүг турар ужурга таваржып турар.

Тыва автотранспорт эргелелиниң коллективи сөөртүр чүъктерниң ниити хемчээлин улгаттырарынга база оон сөөртүлгези-биле холбашкан ажылдарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чорууң бедидеринге хамаарышкан депшилгелиг аргаларны ажыглап база ону нептередир талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар. Чижээ, ук эргелелдиң Минусинскиде автобүдүрүлгезиниң элээн хөй бригадалары бригаданың керээлиг ажылдаар аргазы-биле ажылдап эгелээн. Чүдүрүкчүлерни болгаш чүъктер хүлээп алыкчыларын тускай керээ ёзугаар чолаачыларның бригада бүрүзүнде доктаамал быжыглаан. Ол керээде чүък сөөртүлгезин экижидерин база ону чүдүреринге болгаш дүжүреринге саадаашкыннарны болдурбазын күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга хамаарышкан айтырыгларны киирген. Минусинскиниң автобүдүрүлгезиниң чолаачылары бригаданың керээлиг ажылдаар аргазы-биле Садыг министерствозунуң Абаканда баазазынче, Респотребсоюзтуң баазаларынче, вторчерметче болгаш оон-даа өске баазаларже чүъктерни сөөртүп турар. Ук коллективтиң бригадалары керээлиг арга-биле ажылдааш, чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Чүъктер сөөртүлгези элээн шуудаашкынныг чорупкелген болгаш Садыг министерствозунуң, Респотребсоюзтуң баазаларынга база «Тыва тудуг» трестиң чамдык салбырларынга чүъкту сөөртүп эккеп турар автомашиналарның турар чоруу бо чылдың бирги кварталында элээн кызырылган.

Мурнакчы арга-дуржулганы амыдыралга нептередири-биле бо чылын № 1 болгаш № 3 АТБ-лерниң чолаачылар бригадаларының чамдызын бригаданың керээлиг ажылдаар аргазынче шилчидери көрдүнген. Ук коллективтерниң чолаачыларының аразынга бригада керээзи-биле ажылдаар арганы нептереткениниң түңнелинде ажылдың ажыктыг чоруу болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир дээрзи билдингир. Он бирги беш чылда бригада бүрүзү бо депшилгелиг арга-биле ажылдаар ужурлуг. Ынчангаш республиканың автотранспорт бүдүрүлгелериниң чолаачыларын бригаданың керээлиг ажылдаар аргазынче дарый шилчидери хүннүң чугула айтырыгларының бирээзи.

В. ПАЛАМАРЧУК,
Тыва автотранспорт эргелелиниң чүък сөөртүлгезиниң талазы-биле килдис начальнигиниң оралакчызы.

Беш чылдың кижилери

АЖЫЛГЫР, ЭРЕС-КЕЖЭЭ

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Сандуу Лама-Сүрүнович Салчактың коданы. Малчын дешкилежиң, маннажып турар анайларга суг кудуп бээрге, олар ээзинге эргелеймишаан, ооң чодазынга баштарын дүрбүп, мыйыстары-биле үскүлеп каап турдулар. Сандуу Лама-Сүрүнович анайларын суггарбышаан, чугаалайдыр.

— Улуг-Үзүкке кыштадывыс. Өшкүвүс чылды хүр ашты, төрүүр 100 баштан 95 анайны, бир баштан-на 800 грамм дүктү алдывыс. Кыргылда доостурга Кызыл-Кыргыда көжүп келгенивис бо. Чай каан болза-даа оъду черле эки чер-дир бо, харын чүгле бо кара суг соглуп чыдар. Чайлаавыс Аныяк-Дойбанныгда, чылдың-на чайлаар черивис ол. Ара хонуп чедер, ырак чер-ле болгай, машина-техника база четпес—деп, ол чугаалады.

С. Л-С. Салчак биле К. Х. Херелмаа оларның ажыл-амыдыралы мал-биле холбашкан. Олар бо хүннерде «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында өшкү малдан турарлар, ында хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи.

Малчыннар эрткен онгу беш чылдың социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткеш, аазаан сөзүнге ээ болган. Ооң үндезинин чүдел, ол дугайын чугаалап бээрин дуржулгалыг малчындан сонуургадым. Мээң айтырыымга С. Л-С. Салчак мынчаар харыылады:

— Эрткен чылын 18 тонна сиген, 15 тонна көк-сула белеткеп алган турган бис, а бо чылын социалистиг хүлээлгевисти эде көрүп, сигенни 20, көк-суланы 18 тоннаны белеткээрин дугуруштувус. Эрзин районнуң мал ажылдыгларының келир кыштаглаашкынга белеткелди амдыгаштан эгелеп чорудар дугайында кыйгырыгын деткип, кышка белеткелди хынамчалыг чорудуп эгеледивис. Кыштаавыстың көржеңи аштаттынган, үүрмек септелгези кылдынган. Кыштаавыс келир кышка белен. Ам кол-ла чүве малга четчир чемни белеткеп алыры. Сиген өзүп четчири билек, Кеэп-Сөөктен кезип эгелээр бис. Шынааның сигени эки үнүп чыдар чорду. Эргий кезип, барып көрүп чордум—дигеш, Сандуу Лама-Сүрүнович уламчылады.— Малдың кышты тоовас, хүр ажары ооң ажаалда-хайгааралында болдур ийин —дээш чайгы семиртилге чедиишкиниң, чидириг чок болуруунуң кол үндезини ол дээрзин малчын тайылбырлады.

Малчын үстүнде чүүлдерни ажылынга шыңгыы сагып келген. Кызымак, эрес-кежээ күш-ажылы-биле Кызыл-Даг салбырында мурнакчы ишчилерниң санында ол кирген. Чаңгыс чер чурттугларының Кызыл-Даг көдээ Советиниң депутадынга ону соңгааны таварылга эвес.

Хоочун малчын депутат хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүселип турар. Соңгукчулары-биле депутаттың харылзаазы быжыг. Советтиң сессиязы болуп эрткен соонда депутат округунга барып, соңгукчуларынга ооң шиитпирлерин албан таныштырар чаңчылдыг. Малчын коданнарга автомагазинниң келири үзүктели бергени дижик, азы суг сөөртүрүышп чедирери шиитпирлеттинмейн туруп берген болза, депутат ол айтырыгны салбыр баштаар черинге тургузуп келир, кандыг-бир арга-биле албан дуза чедирерин кызар.

«Тээли» совхозтуң мурнакчыларының бирээзи — малчын С. Л.-С. Салчак ажылгыр, кежээзи-биле чаңгыс чер чурттугларының бүзүрел, хүндүткелин чедип алган.

Т. ХУРАГАН-ООЛ.
Бай-Тайга район.

ИДЕГЕЛИВИС УЛУГ

Амыдырал хандырылга черлериниң четкизин калбарткаш, чонга ачы-дуза чедирериниң ажылдарын улам экижидерин партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде айыткан. Аңаа хамаарышкан чамдык ажылдарны «Тываобувьбыт» каттыжышкынның Эрзин районнуң Нарын суурда салбырының идик кылыр цеги кылып чорудуп турар. Алган хүлээлгезин ажыр күүседип турар бо бичии коллективти М. Д. Нам-оол 20 чыл дургузунда удуртуп келген. Бо чылдың бирги, ийиги кварталында 5000 рубльдиң ачы-дузазын чонга чедирер планывысты база ажыр күүсеттивис. Чартык чылдың түңнели-биле Дарыймаа Мумбулдай тиилекчи болган.

Бистиң цехтиң ажылчыннары планныг даалгаларын күүседип келзе-даа, оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга шаптыктап турар чүүлдер база бар. «Тываобувьбыт» каттыжышкынның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бистиң цегивисти идик аймаан даараар, септээр талазы-биле үениң негелдезинге дүүшкен дерилгелер-биле четче-бүрүн деривейн келген. Оон ужурундан бүгү ажылдар хол-биле кылдынып турар.

Ук цехте дөрт чыл бурунгаар хөм даараар бир машинаны тургускаш, эптеп кылган. Баштайгы удаада ол машинага янзы-бүрү нарын кылыгларны даарап турган, ол даараныкчыларның ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидип, хөй үе-шакты камнап ап, продукцияның шынарын база экижидеринге идиглиг турган. Ынчан чагыкчыларның саны-даа арбын турган. Чүге дээрге чагыгны киргеш, ооң бүдүрерин ай-айы-биле манавас турду. Удаваанда машина үрелген. Ону септээр мастер тывылбааныңдан ол машина ажыглал чок ам-даа турбушаан. Эрткен чылын база бир даараныр машина алдывыс. Ол чүгле пөс аймаан даараар болду. Оон чамдык механизмнери эргижиреп элээн. Оларны үзеп-чаап тургаш, даараныырга, чамдык черлерни даараваайн «оя» халып эрте бээр.

Чоокта чаа хол-биле дааран идиктеривистиң өртек-үнезин тодарадыры-биле Кызылче чоруптувус. Оон түңнели кандыг болганыл? Хром сапыктың өртээ 36 рубль 95 копеек, быштактан кылган идиктиң (унтының) 38 рубль, оларны дааран мастер 7 болгаш 11 рубль төлевирни алыр. Ажылынга мергежээн мастер бир айда хол-биле сес сапык даараар. Оларны үндүр садарга 295 рубль болур, а кылган мастер 50 ажыг рубль төлевир алыр. Ынчангаш идик кылыр цехти чогуур дерилгелер-биле хандырар болза, ынчан ында ажылчыннарның айда алыр шалыны база улгадыр дээрзи билдингир.

Самагалдайның идик цегинде байдал бистиинден өске. Янзы-бүрү материалдар кезер механизм, идик даараар болгаш септээр МР-2 марканың универсал комбайны цехте бар. Амгы үениң нарын дерилгелери-биле чепсегленгеш ажылдап турар мастерлерниң бүдүрген продукциязының шынары эки болгаш саны-даа хөй болду.

Бистиң цехтиң хоочуннары аныяктарны боттарының билиг-мергежилинге өөредир дээш чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар. Ынчалза-даа ол талазы-биле ажыл арай чедимче чок болуп келген. Чүге дээрге чогуур дерилгелер-биле дериттинмээн, бүгү-ле ажылдарны хол-биле кылыр цехке аныяктар ажылдаарын күзевес боор-дур. Ынчангаш «Тываобувьбыт» каттыжышкынның удуртукчулары бистиң цехти идик кылырының нарын дерилгелери-биле хандыргаш, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны дарый тургузуп бээр дээрзинге идегел улуг.

Е. АРАКЧАА,
цехтиң ажылчыны.

Эрзин район.

Тес-Хем районнуң Самагалдай эмнелгезинге Кызылдың медицина училищезин дооскан аныяк кыстар чылдың немежир. 1980 чылда Мария Аракчаа ук училищениң фельдшер салбырын чедиишкинниг дооскаш, мында ажылдай берген. Мергежилинге хандыкшылдыг комсомолчу теорияга өөренген билиин практикага билдилиг ажыглап турар.

ЧУРУКТА: божудулга салбырның акушер эмчизи Мария Аракчаа.

Сөзү болгаш фотозу Т. Куңгааның.

НОГААЖЫЛАР

«Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа суурнуң чоогунда ногаа бригадазы бар. Бригаданың ногаажылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, он бирги беш чылдың бирги чылында ногаа культураларындан бедик дүжүттү өстүрер дээш чарыштыг ажылдап турар. Ногаажылар 50 гектар шөлге ногаа культураларын олуртур планныг. Июнь ортан үезинге чедир 33 гектар шөлде янзы-бүрү ногаа аймаан тараан.

Ногааның бир гектарындан-на 143 центнерден эвээш эвес дүжүттү өстүрүп алырын ногаажылар чыл эгезинде-ле хүлээнген. Ол сорулгазын чедимчелиг күүседир дээш минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни ногаа шөлдеринге четчири-биле төккен. Бригада ногаан кулчаның баштайгы дүжүдүн белеткел конторазынга дужааган. Ногаажылар аразында социалистиг чарыш доктаамал организастаттынып турар. Ында мурнакчыларның саны өскен. Сайын Узун-оол, Уйнук Доңгак, Мария Норжунмаа, трактористер Кызыл-оол Кандан-оол, Михаил Болат-оол, Дап-оол Доңгак болгаш өскелер-даа ногаа өстүржүрүнге ак сеткилдиг киржип келген.

Л. НАЧЫН-ООЛ.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле В. С. Сапелкинни шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың көдээ ажыл-агыйынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнгениниң хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр республиканың «Тывасельхозхимия» бүдүрүлге каттыжышкынының даргазы, Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйы министриниң бирги оралакчызы Валентин Сергеевич **Сапелкинни** Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың июль 1.

Совет көдээниң кижилери

ХОЛ ИЗИН БУТ ЧАНДЫР БАСПАС

1962 ЧЫЛДЫҢ часкынында Баян Куулар Чадаанага механизаторлар белеткээр ийи ай хуусаалыг курска келген. Партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынының ачызында аныяк Тыва республиканың көдээ ажыл-агыйының янзы-бүрү машиналары дыка хөйү-биле кээп турган. Чөөн-Хемчик районнуң ол-бо ажыл-агыйларындан өөренип келген аныяк оолдар хөй болган. Шуптузу-ла Баянның үе-чергези. Баян күчүлүг тракторга азы комбайнга олурупса, ону чааш аът дег, чайлыг башкарып билир эр дээрзин өөрү билбес. Шемиден Баян чааскаан келген. Боду бир сеткилдиг, хөөремчейи эвес, мактаныр, билиргээр хоңну чок оол техниканы ооң мурнунда-ла башкарып билир апарганын курста эштеринге мыттаваан.

Чартык ай хире өөренип чорда-ла, курсантыларны тракторларга, комбайннарга эккеп, дерек кырынга башкартып чаңчыктырып берген. Чаа өөренип эгелээн оолдар болбаазын машиналарны канчап башкара бээр боор! Оолдар тракторнуң азы комбайнның чанынга келгеш, корткан чүве дег, долганып кылаштажып, чүгле тудуп, сүйбап каап турар.

Башкылап турган Сат Кошкар-оол мынча дээн:

— Техникадан коргуп турар болза, канчап өөренир боор, оолдар! Кабинаже үне халааш, машинаны ажылдадыр, чорудар-ла болгай.

Оон боду тракторга олурупкаш, ону херим иштинге ол-бо чорудуп, эргилдиргилээш, катап эккеп тургузуп кааш, чалаан:

—Че, кым олуруптарыл? Шенеп көрүңер. Кортпаңар, кортпаңар!

Курсантылар боттары аразында шуугашкан турганнар:

— Коргунчуг чүве ышкажыл, оолдар!

— Харын дедаан, орта билип алган эвес...

— И дадай, оолдар! Даштыңмыды аңаа дээр дыңмырап турган-биле дөмей-ле.

Чаңгыс Баян Куулар-ла башкызының соондан арай дидим эвес базыпкан. Трактор чанынга баргаш, демгизинден дилээн:

— Чорудуп болур бе, башкы?

— Болбайн канчаар! Эр-хей, олурувут. Дидим болур болбазыңза. Мен айтып бээр мен.

Трактордан ынча-мынча черде бөлдүнчүп алган турган оолдар аразында база шуугажып үнген:

— Көргей-даа силер, Баян дөмей-ле шыдавас!

— Ооң бистен дээредээр чүвү боор...

— Ой, көрүңер даан, трактор бурунгаар үзеш диди.

ООН ООЛДАР ыыт чок барган. Харын сактырга, оларның аксын бөөшкүннепкен чүве дег. Баян Куулар тракторну мунгаш, чааскаан херимни долгандыр диргиредип чорупкан. Башкызы Сат Кошкар-оол магадаан-даа ышкаш, ол-ла черинде шимчевейн туруп калган. Шөлде турган бөлүк оолдар ам харын хей-аът кирип, тракторнуң соондан эдерти маңнашканнар. Трактор херим иштин бир долгангаш, баштай турган черинге кээп доктааган. Ооң кабиназындан Баян аваңгыр, кашпагай дүже халып кээрге, Кошкар-оол ону өөрээнинден кужактапкан. Ол аразында аңаа турган курсант оолдар демги бичии ыспагар эрни бөле-хаара туткаш, өрү дээр шаар өпейнедир октап, хөлчок амырап, хөөреп, алгыржып турганнар. Олар соксай бээр орта, Сат Кошкар-оол Баяндан айтырган:

— Тракторну шуут чорудуп билир кижи ышкажыл сен, Баян! Кажан өөренип алганың ол?

Демгизи хүлүмзүревишаан, арай эгенгей хевирлиг харыылаан:

— Үш чыл мурнунда башкы... Трактористер эдерип чоруп тургаш...

— Ол хире билир кижи ам өөренип турган херээ чүү деп?

— Техника башкарарының шынзылгазы херек. Оон башка... Черле ынчаш, теорияны өөренип алыры артык эвес. Мен дээрге кара практик кижи ышкажыл мен.

Курска өөренип киргеш, Баян Куулар хамыкты ынчаар кайгаткан. Техникага сундулуг, ону башкарар салымныг кижилер тургулаар. Ындыгларының бирээзи Баян Нарынович Куулар ол...

ЭРГИЖИРЭЭНИНДЕН даштын куурара берген чавыс бажың. Херимниң иштин арыг-тас кылдыр ширбип каан. Ында бүгү чүве корум-чурумнуг. Бир хаарыжакта артык хелектерин шевергиш эптей салгылааш, кылыйдаа довурак-доозун кирбес кылдыр дүй шуглаан. Ол бүгүден ап көөрге, бажыңның ээлери ажыл-агыйжы, арыг-силиг улус дээрзи илдең. Бажыңның эжиинге бисти чолдаксымаар сынныг, шала чыржаанаш боттуг, часкы сырынга додукаш ындыг ийикпе, кара-хүрең арынныг, кырлаң думчуктуг, эвээш эвес чылдарны чурттап эрттиргенин хавааңда кырлаң-кырлаң сыгыглар, а алыс боду калыг ажылдың кижизи дээрзин хөмпеддир хаварыкталы бергилээн холдары херечилеп турар, назыны элээн улгады берген, ынчалзажок адак-бышкаа чиик ашак кижи уткуп келди. Хол тутчуп мендилештивис. Оон келген херээвисти чугааладывыс. Ашак чазык хүлүмзүрбүшаан, чугаалай-дыр:

— Ол кижи мен-не болгай. Бажыңче моорлап кириңер.

Иштинин эт-севин шевергин кылдыр чып каан өрээл. Шалазының арыы кылаңнаар чүве. Даштын 30 градус изиг турда безин өрээл иштинде сериини аажок. Бажыңның херээжен ээзи дораан-на соок шайын куткаш, сунду.

БАЯН Нарынович боду-ла чугаалап эгеледи:

—Тракторнуң дынын тудуп, ол «шаң аъттыг» мунгандан бээр ам мырыңай талыйгаан. Барык-ла бүгү амыдыралым иштинде техникадан халбактанып келдим. Оон-биле бержир дээш чылдар эрткенин безин эскербейн баар кижи-дир мен. Ындыг-ла үр болбаан кылдыр сагындырар. Ынчалзажок ам назы дөгээн, пенсияже үнер эпаардым ышкажыл.

— Эге бажында силер техниканы бот-өөредилге-биле билип алган дээр-дир. Ындыг ийикпе?

— Ийет, ындыг чүве — деп, Баян Нарынович харыылады.— Бистиң бо Шемиге колхоз тургустунгаңда, 50 чылдар үезинде, баштайгы машина-техника база кээп эгелээн. Ынчан аңык кижи трактор, комбайн көргеш доступер эвес, оларны башкарган улус-биле кады чоруп турган мыйдыг. Оон-на бодум база ол күчүлүг машиналарны башкарып турар апарган болбазык мен бе. А техника башкарар эргениң шынзылгазын соңгунде, 60 чылдарда курска өөренгеш, алган мен.

— Чүгле бодум-даа эвес ийин—деп, кезек болганда, Баян Нарынович чугаазын уламчылады.— Тракторга олурупкан соомда, хамык ажы-төл менден адырылбастаан, аңаа аттыг чүве боор. Элээди апарганы-ла тракторга олургаш, мээң-биле кады чоруптар. Сес классты дооскаш-ла, оон меңээ дузалажып чоруй, тракторист болу бергилээн. Дөрт оглум ынчаар шуптузу механизатор апарган, ийи кызымның бирээзи 1979 чылда курс дооскан база тракторист, оон бичези—Клава курска өөренирин күзеп турар.

ЫНЧАНГАШ Баян Нарыновичиниң ажы-төлүн угун салгаан механизаторлар деп, чаңгыс чер чурттуглары чоргаарал-биле чугаалажып турар. Бодунуң мергежилинге ажы-төлүн шуптузун ынчаар чаңчыктырып өөредип кээр кижи ховар болбайн аан. А Баян Нарынович оолдарын, уругларын, харын-даа күдээлерин техникага хандыкшыдар, оларны тараажының, механизаторнуң буянныг күш-ажылын хүндүлээринге, үнелээринге, бүгү байлактың кара чаңгыс үнер дөзү— чер дээрзин бүгү мага-боду-биле медереп билиринге чаңчыктырар дээш шынап-ла чүнү кылбаан дээр! Биче сеткилдиг, кежээ, кызымак, техникага хумагалыг механизатор Баян Нарынович төрээн черинде ам төлептиг механизатор салгалын өстүрүп каан. Ол мынча деп чоргаарал-биле чугаалады:

— Бо чылдың августа пенсияже үнер мен. Ынчалзажок күчүлүг техника бүзүрелдиг холдарда дээрзинге чигзинмейн барып болур мен.

ХООЧУН механизаторнуң хол бүзүрели үндезин-барымдаалыг. Ооң улуг оглу Виктор Куулар коммунист, бирги класстың механизатору, «Большевик» совхозтуң № 2 трактор-хову бригадазының бригадири. Ооң дуңмалары: Маадыр-оол Куулар, Николай Куулар, Олег Куулар, Вера Куулар болгаш Клава Куулар база адазы Баян Куулар олар чаңгыс ол-ла бригадада ажылдап турар. Бригада ийи муң ажыг гектар тарылга шөлдүг. Бо чылын аңаа часкы хову ажылдарын кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге эрттирген. Он бирги беш чылдың баштайгы чылының чаагай дүжүдүнүң магадылалын ог-бүле бригадазы тургускан.

Хол изин бут чандыр баспас деп үлегер чугаа бар. Баян Нарыновичиниң ажы-төлүнге хамаарыштыр база ынчаар чугаалап болур. Олар шуптузу адазының изин базып, ону дөзеп, механизаторлар апарган.

К. АРАКЧАА.
Чөөн-Хемчик район.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

байдалы чидигленгей амгы үеде тайбынга база ажыктыг болуп турар.

Ынчалзажок байдалды шыны-биле көөр ужурлуг бис — ам өске эргиллишкинниң кыжанышкыны туруп турар: чавырлышкындан чаа «соок дайынче» эргиллишкинниң кыжанышкыны бар апарган.

Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа күрүнелер ол угланышкынның хөгжүлдезин болдурбазынче чүткүп турар. Ол угланышкын чаңгыс-даа чуртка кандыг-даа эки чүвени бербес.

Он чылдар бурунгаар турганы ышкаш, тайбын ам база дээди үнелиг эртине болбушаан, делегей ареназынга ажыл-херектерге кол чүүл болуп турарынга бүзүрээр бодай-дыр мен, дээрги Брандт.

Чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин соксадырындан артык чугула, оортан шыңгыы сорулга ол херектерниң аразында чок деп бодап турар бис.

Европада ядролуг эндере чепсегленишкиннерни кызыгаарлаарындан эгелээри амгы байдалда чугула болур ийик. Бо айтырыг талазы-биле чугаалажышкыннарның столунуң артынга даарта-даа олуруптарынга белен бис. Ынчалзажок АКШ-тың туружунуң уржуунда чугаалажышкыннар ам-даа эгелевээн-дир. НАТО чурттарының болгаш ССРЭ-ниң ортумак ыракшылдыг ракета-ядролуг чаа боо-чепсектерин Европага тургузарын соксадыр талазы-биле бистиң идеявысты чигзиништинге безин таварыштырып турар-дыр.

Ындыг болганда, чугаалажышкыннар эгелээр-даа болза, ийи талалар боттарының программаларын боттандырарын үргүлчүлеп турар байдалдарда болур апаар ышкажыл. Ынчаарга ол дээрге, эки өрук эвес-тир.

Чурттуң Европа кезээнге бодунуң ортумак ыракшылдыг ракеталарын тургузарын кол айтырыг талазы-биле чугаалажышкыннар эгелээн хүнде-ле соксадырынга ССРЭ белен дээрзин медеглеп болур мен. АКШ бодунуң ортумак ыракшылдыг ядролуг боо-чепсектерин Европага нептередирин чугаалажышкыннарның үезинде кылбас дугайында медеглээр болза, чүгле ынчаарда соксадып болур бис.

Совет Эвилели ол чугаалажышкыннардан боттуг эки түңнелдерни манап турар. Ракета-ядролуг чепсегленишкиннерни кызыгаарлаарының оруу-биле бурунгаарлаар үе келген деп санап турар бис.

Бодунуң айыыл чок чоруун идегелдиг хандырарынче күрүне бүрүзү чүткүп турар. Ынчаарга боо-чепсекти эндере бүдүрүп турганда, оон айыыл чок болуруун чедип алыры ядролуг чепсектиг үеде болдунмас. Удурланышкак күштерниң шериг талазы-биле тургустунган барык дең чоруунга болгаш оларның деңнелин улаштыр чавызадырынга үндезилеттинген чүгле ындыг айыыл чок чорук бистиң үевисте ам боттуг болгаш быжыг болур. Оон өске таварылгада айыыл чок кылдыр бодун кым-даа санап шыдавас.

Шериг күчүзүнүң талазы-биле Совет Эвилелинден артык күштүг болурунче АКШ-тың чүткүүшкүнү делегей ареназында туруштуг байдалды божаннадып, оон бодунуң айыыл чок чоруун улам-на кошкадып турар.

База бир чүүлдү чугаалаар бодай-дыр мен. Боо-чепсекти бүдүрерин көвүдедири шериг күчүзүнүң талазы-биле дең күштүг чорукту чедип алырынга бүгү-ле үелерде кара чаңгыс арга болур бе, ынчаш? Чепсегленишкиннерниң деңнелдериң деңге кызырарының аргазы-биле ол сорулганы чедип ап болур болгай. Ол чорук улустарга чүгле ажыктыг болур.

ССРЭ болгаш ГФР аңгы-аңгы эвилелдерге кирген болгаш бистиң чурттарывыстың кайызы-даа бодунуң эвилелчи хүлээлгелерлиг дээрзи билдингир болгай. Шериг талазы-биле артык күштүг болурунче болгаш чавырлышкынны божаннадырынче угланышкынга ол хүлээлгелер чугаажок чагырткан турар ужурлуг бе, ынчаш? Чок, черле ындыг эвес. Айтырыгны ынчаар көөрү Варшава Керээзиниң чурттарынга черле дүүшпес.

ГФР-биле тайбын, чаагай кожа-хелбээ харылзаалар дээш бистер, Совет Эвилелинде туржуп турар бис. Ол дээрге — бистиң доктаамал, харын-даа стратегтиг угланышкынывыс-тыр. Силерниң ГФР-ге канцлер Шмидт-биле ам болур чугаалажышкыннар чогумчалыг угланышкынга болур болгаш бистиң чурттарывыстың аразынга кады ажылдажылганы бурунгаарладыр дээрзинге идегеп тур мен.

Хүндүлүг Дарга! Делегейниң чугула айтырыгларын шиитпирлээриниң, дайын айыылынга удур туржурунуң эрге-ажыктарынга дүүштүр ак сеткилдиг, ажыт-чажыт чок, ажыл-ишчи чугаалажышкыннар бистиң аравыска болду.

Бистер—эң-не калбак хемчээлдерге: чазактарның аразынга, авторитеттиг хөй-ниити күштерниң төлээлекчилериниң, оларның иштинде коммунистерниң болгаш социал-демократтарның аразынга чугаалажышкыннар дээш туржуп турар бис.

Чепсегленишкиннерни эндере бүдүреринге удур, ядролуг дайынның кыжанышкынынга удур, тайбынны быжыглаар дээш демиселге хөй чурттарда социал-демократтарның болгаш социалистерниң киржилгезин үнелеп турар бис,— буянныг бо чаагай херекке кады ажылдажырынга кезээде белен бис.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң бадыткааны СЭКП-ниң принципиалдыг угланышкыны ындыг болуп турар.

Вилли Брандтының, бистиң бүгү аалчыларывыстың кадыкшылы дээш.

Тайбынның болгаш чавырлышкынның эрге-ажыынга дүүштүр СЭКП-ниң болгаш ГСДП-ниң аразынга харылзааларны калбартыры дээш.

Бүгү делегейге тайбын дээш кундаганы көдүрерин чөпшээрээп көрүңер!

* * *

Оон дараазында В. Брандт чүве чугаалаан.

В. БРАНДТЫНЫҢ чугаазы

Дээрги Чингине секретарь!

Бөгүн силерниң аалчыңар боор арганы берип турар чалалгаңар дээш силерге өөрүп четтирип турарымны хамыктың мурнунда илередип тур мен. Мээң өңнүүм Ганс-Юрген-биле болгаш бистиң ажылдакчыларывыс-биле кады бистерни эп-найыралчы ёзу-биле хүлээп алышкын дээш база өөрүп четтирип тур бис. Бистер ол ышкаш Германияның Федеративтиг Республиказының элчиининге өөрүп четтиришкин сөстерин чугаалап, аңаа моон-даа соңгаар бистиң ийи чурттуң аразынга харылзааларның эрге-ажыктары дээш ажык-дузалыг ажылын күүседирин күзеп тур мен.

Дээрги Чингине секретарь! Берге үеде бот-боттары-биле ажыт-чажыт чок болгаш ажыктыг чугаа кылыр аргалыг болуру эки-дир. Мен силерге ол дугайын мурнунда чугаалазы болгай мен, ынчангаш улустар аразының амгы байдалынга, мен бодум болгаш мээң политиктиг өңнүктеримниң хөй кезии-даа, мээң чаңгыс чер чуртугларым болгаш Европаның бистиң кезээвисте өске-даа хөй-хөй кижилерниң хөй нуруузу улустар аразының амгы байдалынга ханызы-биле сагыш салып, кижи төрелгетенниң салым-хуузунуң кырында диргелип келген боо-чепсекти айыылдыы-биле эндере бүдүрериниң болгаш кыжанышкынның үргүлчүлеп турарынга сагыш салып турарын манаа онзалап демдеглексеп тур мен.

Байдалдың шыңгыызынга болгаш шыны-биле чугаалаарга, бистиң силер-биле кады дыка чаңгыс аай эвес харылзаавыска дүгжүп турар беседа дээш силерге өөрүп четтирип тур мен. Ол Европага, а ол ышкаш делегейниң өске-даа кезектеринге бистерниң кады харысалгалыг чорууска дүгжүп турган, ынчалза-даа бо талазы-биле объективтиг чаңгыс аай эвес харысалгалыг чорук улам улуг чергези-биле тодарап турар. Бистиң манаа келгенивистиң сорулгазы болза информацияны алыры болгаш болдунар-ла шаа-биле дамчыдары боор турар. Мен маңаа келиримге, чугаалаан чүүлдер бистиң чуртка кичээнгейлиг, бодамчалыг хүлээп алдынар. Бир эвес элээн каш чугула айтырыглар талазы-биле санал-оналдарывыстың чөрүшкек чоруун демдеглевээн болзувусса, элдептиг болур ийик. Ийи талалыг азы хөй-даа талалыг харылзааларны улам нарыыдадыптар ындыг чедир билбес чорук санал-оналдарны четпес кылдыр солужарындан тургустунмас болза, улам чугула болур.

Оон-биле кады эң чугула айтырыг — тайбынны камгалаарының айтырыының талазы-биле бистерниң аравыста бүрүн чөпшээрежилге туруп турар. Бо талазы-биле бистер боттарывысты керээ болгаш бүзүрээшкин-биле холбаштырып алган бис деп бодаар мен. Ынчангаш мээң маңаа 1970 чылдың август 12-де чугаалаан чүүлүмден бичии-даа ойталаар дугайында бодал-даа менде чок. Федералдыг канцлер Гельмут Шмидттен силерге дамчыткавым байыр дээрге, оон бодунуң силерге: бистер эки кожа чурт болурун күзеп турар бис, бистер немец черден дайын моон соңгаар кажан-даа эгелевезин күзеп турар бис — деп, чугаалаанының бадыткалы боор турар-дыр. Бистиң бодап турарывыс-биле алырга, сөөлгү неделяның иштинде чугаалаттынган чүүлдер шуптузу-ла шын болгаш чөптүг эвес боор турар. Бистерниң 1941 чылдың июнь 22-ниң халаптыг уржуун утпаанывыстың болгаш эрткен үеден чогуур түңнелди кылганывыстың дугайын чугаалаанымга бүзүрээрин силерден дилеп тур мен.

Гитлерниң өөскүдүп үндүргени дайынның дензээр чүве чок човулаң-хилинчекке таварышкан миллион-миллион кижилерниң мурнунга ханы кажыдал-биле бажым мөгейип тур мен.

Мен маңаа өске кандыг-бир кижиниң орнунга чугаалажышкыннар кылыр дээш келбээн мен. Кандыг-даа таварылгада Каттышкан Штаттарның өмүнээзинден чүве чугаалаар дээш келбээн кижи мен. Ынчалза-даа ССРЭ биле АКШ-тың эң улуг удуртукчуларының ужуражышкыны бүгү делегейниң кижилеринге эң чугула ужур-дузалыг болурунга чигзиниг турбас. Ынчангаш ону делегейге дыка үр манаарын болдурбазы чугула боор деп санап турар мен.

Бистиң силерниң-биле керээвис 10 чыл ажа берген. Бистер аңаа Польша Улус Республика-биле, ГДР болгаш ЧССР-биле керээлеривисти немештирген бис. Сентябрь айда Берлин (Барыын) талазы-биле дөрт күрүнениң дугуржулгазын чарганындан бээр 10 чылы болур. Бистерниң шилип алган оруувус шын турган. Мен чүгле чедип алдынган чүүлдерге чигзинмезин, чардынган керээлерден улам хөй ажыктыг чүүлдерни алырын сүмелеп болур мен. Бистиң ийи күрүневис аразында экономиктиг кады ажылдажылга чедиишкинниг бурунгаарлап турар. Ынчалза-даа ийи талада бар курлавырларның ажыглаарының эргежогунуң дугайында силерниң бодап турарыңар-биле каттыжып турар мен. Ынчап күзеп турганывыс ышкаш, чамдык чүүлдер ынчаар хөгжүвейн турганың бистер силер-биле кады билир болгай бис. Дээрги Чиңгине секретарь, 70 чылдарның эгезинде Силерниң-биле чугаалажышкыннар кылып турувуста, делегейниң ийи күрүнези чугула дугуржулгаларны чедип алганда, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының, Европага кады ажылдажылганың болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының идегенчиг перспективазын көрген болгай бис.

Политиктиг чавырлышкынның соондан шериг талазы-биле чавырлышкынның болбайн барганы дыка хөй кижилерниң, оон иштинде Федеративтиг Республиканың кызыгаарларының ырак даштында-даа кижилерниң хөнүүн калдырган. Амгы үеде бистиң мурнувуста чавырлышкынны быжыг үндезинге тургузарының нарын айтырыы база катап тургустунуп келген. Политиктиг кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга идегел чокта шериг талазы-биле ажыктыг дугуржулгаларның чок болуру ышкаш, шериг талазы-биле чавырлышкын болбас болза, политиктиг чавырлышкын туруп шыдавас болгай. Ындыг болур болза, 80 чылдарның тайбын чаагай доозулбазының айыылы тургустунуп келир. Ынчап кээрге, делегейниң эң улуг күрүнелериниң мурнунга политика бодунуң эргелерин база катап алыр бе азы чепсегленишкин техниказының мурнунга дүжүп бээр бе деп айтырыг тургустунуп келир-дир.

Силерниң Федеративтиг Республикага 1978 чылдың чазынында чорааныңарның үезинде ийи таланың демдеглээни-биле бистиң эпис сорулгавыс болза, талаларның кайы-бирээзиниң айыыл чок чоруунга каражаны таварыштырбайн турган, болдунар-ла куду деңнел-биле чепсегленишкин талазы-биле чижек деңнежилгени чедип алыры боор турар. Кандыг-даа бажын ажыр чепсегленишкинни эдип турган, кандыг-даа чепсегленишкинни херек чок болдурар сорулгалыг чугаалажышкыннарны кылыры дээш туржуп турарывысты мен силерге моон мурнунда-даа чугаалаан болгаш ону база катап онзалап демдеглексеп тур мен, дээрги Чиңгине секретарь. Бистиң Германияның Федеративтиг Республиказында болгаш Барыын Европаның өске-даа кезектеринде Мадридте чугаалажышкыннарның чедиишкинниг доостурун дыка күзеп турар.

Хельсинкиге эгелеттинген херек моон-даа соңгаар калбарары болгаш Европага боо-чепсекти дүжүрериниң айтырыгларының талазы-биле тускай конференцияга оруктуң ажыттынган турары, ол оруктуң дугурушкунган саналдарга үндезилээш, херек кырында, шаптыг ажыттынган турары чугула болгай. Делегей политиказынга болгаш кризистиг районнарда байдалга хамаарышкан янзы-бүрү айтырыгларның дугайын ам тодаргай чугаалаксавайн тур мен. Ол айтырыгларның чамдыктарын бистер чугаалажып көөр аргалыг болдувус. Бистер ылангыяда чаа хөгжүп эгелеп турар чурттар-биле харылзааларга холбашкан айтырыглар талазы-биле силерниң-биле харылзаа тударывыска идегелди илередирин чөпшээрээп көрүңер. Бүгү делегейге чепсегленишкинни доктаадыр ужурлуг, чүге дээрге, ынчанмас болза делегейле боор турар аш-чутту узуткап шыдавас деп, колдуунда чаңгыс аай бодап тур мен. Дээрги Чиңгине секретарь, бо чылын, ноябрь айда, Германияның Федеративтиг Республиказынга Силерниң-биле ужуражырывысты дыка күзеп турарывысты сеткилдиң ханызындан түңнелинде илередирин чөпшээрээп көрүңер. Ол дугайын мен федералдыг канцлерниң-даа болгаш оралакчы канцлерниң-даа өмүнээзинден чугаалап болурумну билир мен. Ындыг күзел чүгле ол-бо партияга хамаарыжыр эвес. Ол чүгле бистиң ийи күрүневиске чугула болбайн турар деп бодаар мен. Ол делегейге тайбынның эрге-ажыктарынга дүүштүр кылдынар чугаалажышкыннарның болдунарынга чугула фактор боор база болур.

* * *

Л. И. Брежневтиң болгаш В. Брандтының чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш алгыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Дүштеки шайлалга найыралчы, чылыг байдалга эрткен.

(СЭТА).

КОЛХОЗ РЫНОКТАРЫНГА ЧАҢГЫС УДАА ТӨЛЕВИРНИҢ ДУГАЙЫНДА

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң «Түс черге үндүрүглер болгаш чыылда төлевирлер дугайында» 1981 чылдың январь 26-дагы Чарлыынга дүүштүр РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

1. Колхоз рыноктарынга чаңгыс удааның төлевирин дараалында чурум-биле тыртарын доктаадыр:

1) Бодунуң бүдүргени кедээ ажыл-агый продукциязын, а ол ышкаш бодунуң дузалал бүдүрүлгелериниң болгаш ус-тывыжының продукциязын садып турар колхозтардан, совхозтардан, өске бүдүрүлгелерден болгаш организациялардан;

2) Бодунуң бүдүргени кедээ ажыл-агый продукциязын, а ол ышкаш бодунуң хол-биле кылганы ус-дарган кылыгларын садып турар колхозчулардан болгаш өске хамаатылардан;

3) рыноктар девискээрлеринге ус-дарган-тывыш ажылдарын кылып турар хамаатылардан.

2. Колхоз рыноктарының дирекциязы-биле чарган керээ ёзугаар тускайлаан черлерни болгаш өрээлдерни ээлеп турар колхозтардан, совхозтардан, өске бүдүрүлгелерден, организациялардан болгаш хамаатылардан чаңгыс удааның төлевирин тыртпас.

3. Колхоз рыноктарынга чайгаар үнген чимистер, тооруктар, мөөгү, кат садып турар колхозтар, совхозтар, өске бүдүрүлгелер, организациялар болгаш хамаатылар чаңгыс удааның төлевиринден хостаттырар.

4. Садыглаашкынның хүн бүрүзү дээш чаңгыс удааның төлевирин мындыг хемчээлге тыртар:

1) чүък машиналарындан садыглаанда	1 руб.
2) шанак-тергеден, мотоциклдерден база чиик автомобильдерден садыглаанда	50 коп.
3) чүъктүг малдан садыглаанда	20 коп.
4) холдан, лотоктардан, корзиналардан, хол тергежиктеринден, столдардан болгаш оон-даа өске арга-биле садыглаанда	20 коп.
5) мыйыстыг бода мал сатканда баш бүрүзүнден	50 коп.
6) шээр мал сатканда баш бүрүзүнден	25 коп.
7) ус-дарган-тывыш ажылдары кылганда	20 коп.

5. Автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, улус депутаттарының край, область Советтериниң, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның улус депутаттарының Советтериниң, улус депутаттарының район, хоорай, хоорайларда районнар Советтериниң күүсекчи комитеттери бөлүк төлекчилерге-даа, тус-тус төлекчилерге-даа хамаарыштыр колхоз рыноктарынга чаңгыс удааның төлевириниң ставказын чиигедир база немелде чиигелде тургузар эргелиг.

Улус депутаттарының суур, хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттери тус-тус төлекчилерге хамаарыштыр колхоз рыноктарынга чаңгыс удааның төлевириниң талазы-биле чиигелделерни кылып болур.

6. Колхоз рыноктарынга чаңгыс удааның төлевирин тыртарын, дүрүм ёзугаар касса аппараттарын дамчыштыр, а ол ышкаш РСФСР-ниң Садыг министерствозунуң тодарадканы таварылгаларда болгаш чурумну ёзугаар квитанциялар-биле кылыр.

7. Автономнуг республикаларның садыг министерстволары, улус депутаттарының край, область Советтериниң күүсекчи комитеттериниң садыг эргелелдери:

1) колхоз рыноктарынга чаңгыс удааның төлевирин тыртып турарының шынныын доктаамал контрольдаар;

2) колхоз рыноктарының сан-хөө ажыл-чорудулгазынга документ ревизиязын өй-өйлеп чорудар.

8. Колхоз рыноктарынга чаңгыс удааның төлевириниң акша-хөреңгизин долузу-биле колхоз рыноктарын тударынга, алгыдарынга, чаагайжыдарынга болгаш ажыглаарынга бээр.

9. Бо Чарлыгты 1981 чылдың июль 1-деңь эгелеп күштүг болдуруп кирер.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң
Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң
Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1981 чылдың июнь 29.

Бөмбүрзектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ГЕОЛОГТАРНЫҢ АЖЫЛ-ИЖИ

УЛАН-БАТОР. Терең чурттуң бойдус байлаан шиничилеп тывар ажылдарны улусчу Моолдуң геологтары хайгыышкынныг чорудуп турар. Шиничилел партиялары чурттуң янзы-бүрү районнарында черниң казар байлактарын тып, мурнунда тывылган байлактарның курлавырын ылавылап турар. Чедиги беш чылдың баштайгы чылында шиничилел ажылдарының хемчээлин мурнуку сезоннардан ыракта көвүдедир сорулга геологтарның мурнунга салдынган.

Шиничилел ажылдарының дүрген темпилери — Моолдуң геологиязының болгаш даг-руда үлетпүрүнүң хөгжүлдезиниң онзагай чүүлү болуп турар. МАРН-ның чоокта чаа болуп эрткен XVIII съездизи геологтарның мурнунга чугула сорулгаларны салган. Ол сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээри чурттуң экономиктиг күчүзүнүң өзүлдезинге боттуг салдарны чедирер. Даг-руда үлетпүрүн хөгжүдеринге амгы беш чылда 1 миллиард 300 миллион тугрик акшаны киирер чорук оон продукция бүдүрер хемчээлин ийи катап улгаттырар арганы бээр. Моол-совет кады ажылдажылганың түңнелинде туттунган даг байлаан болбаазырадыр «Эрдэнэт» комбинаттың төлевилел күчүзүн чоокку үеде бүрүн шиңгээдип алыр.

АЖЫЛ-ИШЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

ХАНОЙ. Вьетнам бүдүрүлгениң чогаадыкчыларының болгаш чаартыкчыларының ийиги республика конференциязы ажылын доозкан. Күш-ажылчы коллективтерниң 600 хире төлээлекчилери аңаа киришкен.

Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Ле Зуан конференцияга чүве чугаалаан болгаш Вьетнам Социалистиг Республикага социализмниң материал-техниктиг баазазын тургузар сорулгалар ажыл-херекти чогаадыкчы ёзу-биле көөрүн, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидерин ниитилел бүдүрүлгезиниң киржикчилеринден негеп турар деп онзалап демдеглээн. Вьетнамның Коммунистиг партиязы болгаш чазак чаартыкчыларының шимчээшкининче улуг кичээнгейни угландырып, оларның ажыл-чорудулгазын бедии-биле үнелеп турар. Амгы үеде ажылчыннарның 13 хуузу эртем-техниктиг чогаадылгада киржип, үш муң беш чүс янзы-бүрү ниитилелдерде каттышкан болуп турар.

АРГА-ЭЗИМ БАЙЛАКТАРЫН КӨВҮДЕДИР

ГАВАНА. Ыяш ажыл-агыйының ажылдакчыларының хүнүн Куба калбаа-биле демдеглээн. Чурттуң ыяш байлактарын камгалаарынче болгаш көвүдедиринче улуг кичээнгейни ыяш ажылдакчылары угландырып турар. Ыяш ажылдакчыларының хүнүн Кубада бүгү чоннуң байырлалы кылдыр демдеглеп турар. Ажылчыннар, тараачыннар, студентилер болгаш школачылар, бажың ээлери чайлыг үезинде үнелиг ыяштарны тарып, өстүрүп турар. Революция тиилээн сөөлүнде чылдарда чуртка 1 миллиард 200 миллион ыяштарны тарып олурткан.

Эрткен чүс чылдың төнчүзүнде Кубаның бүгү девискээриниң ортаа кезиинден хөйүн ыяштар шыпкан турган. Ынчалзажок, бойдустуң ыяш байлаан төтчеглекчи ёзу-биле ажыглаан түңнелинде бүгү ыяштарның үштүң ийи кезиинден хөйү узуткаттынган, оларның орнунга элезинниг ховулар тыптып келген. Ынчангаш, чурттуң ыяш байлаан катап тургузары — Кубаның улусчу эрге-чагыргазының эң чугула хемчеглериниң бирээзи болган.

Кубаның ыяш ажыл-агыйын эртемге үндезилеп органистаан. Ыяш камгалалының институдунуң салбырларын чурттуң бүгү можуларында тургускан. Социалистиг чурттарның ыяш ажыл-агыйының дуржулгазын ол институт шиңгээдип, үнелиг ыяштарны өстүрер ажылды чорудуп турар.

«КУХНЯ РОБОДУ»

СОФИЯ. Хасково хоорайда машина тудуунуң «Аныяк гвардия» деп заводу бажыңнарның хереэжен ээлеринге чаагай белекти сөңнээн: аяк-савалар чуур ала-чурттуң баштайгы машиназын чогааткаш бүдүрген. Ол машинаны «Кухня рободу» деп адаан. Бодунуң хемчээли бичии машина чаңгыс-ла шактың дургузунда муң тавактарны чуур күчүлүг. Ынчангаш ол автоматты ниитиниң чемненилге черлеринге чедиишкинниг ажыглап болур.

Заводтуң коллективи ындыг хевирлиг машиналарны моон мурнунда бүдүргеш, күш-ажылды чиигедиринге чугула идигни берип келген. Чижээ, ногаа аймаан арыглаар машинаны ажыглалга база киирген. Ол машина бир шакта 800 килограмм янзы-бүрү ногааларны арыглаар.

(СЭТА.)

ВСР. Кыдат шериг бөлүктери Вьетнамның кызыгаар чоогу районнарынче чепсектиг халдаарлаашкыннарын уламчылап турар. Үгер-боо-биле боолаашкыннарның түңнелинде тайбын чурттакчыларның аразындан когарааннар бар, бажыңнар бузулган, улус ажыл-агыйынга когаралды чедирген.

ЧУРУКТА: кыдат халдаакчыларның боолаашкынынга таварышкан вьетнам бир школаның өөреникчизи.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

● БЕРЛИН

ГДР-ниң тудугжулары, тевилелчилери болгаш архитекторлары боттарының национал байырлалын күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг уткаан. Ол адырның 800 муң ажыл-ишчилериниң отряды Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының чоннуң чаагай байдалын бедидиринче угланган социал политиказын боттандырарынга улуг салыышкынын киирип турар. Эрткен он чылда тудуг индустриязынга 10 миллиард марка акша ажыг хөреңгини салып киирген. Доозулган беш чылда 750 муң квартираларны туткан болгаш капитал септелге кылган. Адырның мурнакчы ажылдакчыларынга, тудугжуларның мурнакчы коллективтеринге «ГДР-ниң алдарлыг тудугжузу» деп хүндүлүг аттарны тывыскан.

● ЛОНДОН

Чоокку келир үеде Англияның экономиктиг байдалы улам дорайтаарының дугайында ол чурттуң солуннары бижип турар. Ындыг чүүлдү Лондонның баазатар школазының тускай эртемниглери парлаан. Документиден илереп турарын ёзугаар алырга, 1979 чылдыынга деңнээрге, бо чылын үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрери чуртка 9 хуу кудулаар. Дараазында чылда база 1979 чылдың деңнелинден куду болур. Экономистер школазының бодалы-биле алырга, Англияга ажыл чок кижилерниң саны кыш келгижеге 3 миллион кижи чедер.

● БЕЙРУТ.

Ливанның Сайд портунуң ажылын мунчурадырын израиль дайынзырактар ийи ажыг ай дургузунда оралдажып келген. Ливанның эъш-чем чүдүрген садыг суднозу бурунгу хүн ол портче кирип чорда израиль шериг катер ону боолап тургаш, ажык далайже дедир эжиндирип үнүптеринче албадапкан. Албадаашкынның хыналда-көрүлдезин кылып, ук суднону барыын үзелдиг кезектериниң контролюнда турар порттарның бирээзинге чүъгүн дүжүрер кылдыр оон капитанын дужаапкан.

● НЬЮ-ЙОРК.

Боо-чепсектерге контроль дугайында чугаалажышкыннар чорударын сураглыг америк политиктиг ажылдакчы, камгалал министри чораан Р. Макнамара деткип чугаалаан. Ындыг чугаалажышкыннарны чорудары АКШ-тың болгаш барыын талакы өске-даа чурттарның эрге-ажыктарынга таарышкан деп. Эн-би-си дээр телекомпанияның айтырыгларынга харылап тура ол демдеглээн. Боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш аңаа контрольду тургузарының оруу-биле барзывысса чогуур деп. Р. Макнамара чугаалаан. Боо-чепсектерни эндере бүдүрүп уламчылаарының келергей айыылдыын ол айыткаш, амгы үеде немелде шериг чарыгдалдары АКШ-тың айыыл чок байдалдыг турарының күштелдиреринге кандыг-даа идигни бербес деп ол онзалап демдеглээн.

● БРАЗИЛИЯ

Бразилияда өртектер база дагын улгаткан. Электроэнергия, телефон ажыглаанының өртек-үнези болгаш автомобиль кывар-таар чүүлдериниң өртээ бурунгу хүнден бээр дыка аартаан. Бензин өртээ 13.6 хуу улгаткан.

Моон мурнунда сүттүң болгаш өске-даа чамдык продуктуларның өртектерин бедиткен.

● ДАККА.

Бо чылдың мартта Бангладешке эрттирген чизениң баштайгы түңнелдерин ёзугаар көөрге, чурттуң чурттакчы чону 89 миллион 940 муң кижи болган. Моон мурнунда чиже эрттирген 1974 чылдыынга деңнээрге, чоннуң чылда ортумак немей өзүлдези 2.36 хуу болган. Чурттуң хамаатыларының оннуң бир кезээ хоорайларда чурттап турар. Республиканың эң улуг хоорайы 3.5 миллион чурттакчылыг найысылал Дакка болуп турар.

● ДЕЛИ

Тараачыннарның өг-бүлелери чурттаар улуг эвес өртектиг 7.5 муң бажыңны Индияның Бихар штадында тудуп эгелээн. Чер участоктары садып алырынга болгаш чуртталга бажыңнарын тудуп алырынга күрүне 15 миллион рупий акшаны төлевилээн.

Чурттуң чурттакчы чонунуң 80 чыгаан хуузу болур кедээ чурттакчыларының байдалын экижидеринче угланган социал-экономиктиг хемчеглерниң калбак программазын Индияда боттандырып турар. Индияның хөгжүлдезиниң алдыгы беш чыл (1980—85 чылдар) планынга дүүштүр аграрлыг районнарның чуртталга тудуунга 3,5 миллиард рупий акшаны берген. Бажыңнарның хөй нуруузун кедээниң чурттакчы чонунуң эң ядыы кезектериниң төлээлекчилеринге халас азы чиик чиигелделиг байдалдарга тыпсыр.

● ТОКИО.

Японияның иштики шугумнарга ажылдаар ТДА дээр ужар чүүл компаниязының удуртукчулары ажыл соксадышкыны чарлаан. Оон түңнелинде чурттуң янзы-бүрү хоорайларынче 250 рейстерни күш чок болдурган.

Ажылын соксаткан ужудукчулар күш-ажылдың байдалдарын экижидерин негеп турар.

● СТОКГОЛЬМ.

Барыын чүктүң үлетпүр сайзыраңгай чурттарның хөй нуруузунуң таваржы бергени экономиктиг бергедээшкиннерниң чидигленишкинниң байдалында швед монополистиг капитал даштыкы рыноктарже шавар халдаашкынын күштелдирип турар.

Садыг-үлетпүр бөлүктериниң «Бекканс афферер» дээр журналының сан-медээлерин барымдаалап алырга, Швецияның бүдүрүлгелериниң 1980 чылда даштыкыже салыышкыны 3.8 миллиард швед акша болган, ол дээрге чеден чылдарның эгезинде турганындан ийи катап хөй болганы ол.

(СЭТА).

ЧУРУМАЛДЫГ ЧЕРДЕ

Школачы хөглүг чай. Бо үннерде бистиң улуг делгем Төрээн чуртувустуң янзы-бүрү булуңнарында муң-муң өөреникчилер боттарының өскен-төрээн хоорайларының, совхозтарының болгаш колхозтарының бүдүрүлгезинге идепкейлиг киржип, хөй кыргылдазында, тараа, сиген ажылында дээш, хөй-ниитиниң малын кадаржып, сериин оъттуг тайгаларда чеде берген, ада-иезинге болгаш дөргүл-төрелдеринге боттуг дузаны чедирип турарлар. А чамдык уруглар пионер лагерьлеринде дыштанып турар. Олар аңаа мага хандыр ойнап-хөглеп, угаан болгаш күш-шимер талазы-биле сайзыралды алыры чугаажок. Чүгле бистиң республикада безин чеден сес хире янзы-бүрү пионер лагерьлери ажылдап турар болгаш аңаа ортумаа-биле чыл санында-ла он ийи муң ажыг пионерлер дыштанып турар.

Бо талазы-биле байдал бистиң районда кандыгыл? Байдал ниитизи-биле багай эвес. Чоокта чаа ыр-шоорда кирген чурумалдыг Шуйнуң Сарыг-Бел деп черде бо чылын чаа туттунган Манчүрек аттыг пионер лагериниң байырлыг ажыдыышкыны болган.

Лагерь Сарыг-Белдиң таптыг-ла бажында, кылан кара суглуг хемчигеш эриинде. Оон чөөн талазында чиңгир ногаан хадын, дыт, чыжыргана, харагана холуй үнген, тус черниң улузунуң «чылан өтпес» дижири, шыргай арга-арыы. А мурнуу чүгүнде кара ногаан эзимнерниң чуксуг, чаагай чыды думчукка кээп турар, шүлүкчүнүң:

...Оъттуг, көктүг Шуювустуң баткан унун
Олбук бодап, аңдаарштанып ойнап өстүм... — дээн одуруглары сагышка кире дүжер. Шынап-ла көгү-шыгы хөлбеңнээн, айыраң-каас чечектерлиг, ногаан шыкта лагерь болду.

Лагерь ажылчын болгаш башкы кадрлар-биле база четче хандырттынган. Оон начальниги Кызылда башкы институдунуң физика, математика факультединиң доозукчузу. Кызыл-Даг ортумак школазының аныяк башкызы А. Кужугет. Улуг повары Чита хоорайның садыг техникумунуң дөртүң курузунуң сургуулу, практикалап келген, технолог Анна Кужугет. Күш-культура башкызы, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Владимир Салчак дээш мергежилинге бердинген, бедик арга-дуржулгалыг он үш кижи. Лагерьде ам дээрезинде аллан ажыг уруглар чыглып келген. Олар хүнде дөрт катап чемненирлер. Чеминиң шынары эки, а ассортиментизи элбек.

Лагерьниң ажыдыышкынынга тураскааткан он алды улуг болгаш он алды бичии мөгелерниң хүрежи болган. Аңаа Бай-Тал ортумак школазының алдыгы клазының өөреникчизи Салчак Кан шүүлген. А Тээли ортумак школазының база алдыгы клазының өөреникчизи Чарыпдак Аяс үжүүрлешкен. Улуг мөгелерден «Мурнакчы» совхозтуң мөгези Алдай Виктор аваангыр, чаоаш хүрешкеш, шүүлген...

Ажыдыышкынга келген аалчылар уругларга ойнап, хөглеп эки дыштанырын күзээннер.

С. САРЫГ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

ШЫДЫРААЧЫ

Давид КУГУЛЬТИНОВ.

(Эгези № 150, 152 «Шында»).

Аллар-ады камгалалдыг хевээр артар...»
Көрүкчүлер Таль-биле демги оолдуң
Кожун көөр дээш сыңмарлажып чедип келген.
Көвей чону кайгап турда, бижииргээн эр
Хөлчок бодап, бажын туткаш олурупкан...
Үлдүрерип элей берген номну уштуп,
Үжеп, ажып, көштер дилеп орар болган...
Салыкчыларын (үжен беш кижи орган)
Чаңгыс минут дургузунда Таль эргээш,
Салымныгның кошкен кожун сайгарар дээш,
Чаңын орта чедип келгеш, хүлүмзүрээн...
Карак чивеш аразында «Паганиниң»
Кылган кожун шинчий каапкаш,
Кара аътты чишке салгаш, дараазынче
Кылаштааштың чорувуткан
Чишке салган аътты көөрге
Чивит дээнзиг турар боорга, тудуп алган.
«Гроссмейстер эндег кылгап ышкаш-дыр бо,
Хувурай бер... Ынчаар канчап ойнаар чүвел...»
Таль ойнаан чонну эргий каапкаш,
Тап билээ аът соонда мерзе соңнээн,
Көрүкчүлер кайгап турда удуп каапкан,
Хөөкүй оолду хөлчок чараш мадылап каан.
Сагыжынга эмчи биле демги оглу
Шаандагы дег кирип чораан.
«Салымныгны эмнеп чыткаш,
Сагыжыңга четтиң, доктор.
Согут кылып коргуткаштың
Шору-ла эмнеп каан-дыр сен.
Ооң арны ам өң кирип кадыкшаан...
Ынчалза-даа сүме чокка, саавыр чокка
Орук чандыр базып билбес үрен боор тур.
Ынаныштыг күзел күзээр харыы-даа чок...»
«Очалаңдан кедилеттим...» дээн эштиң сөзүн
Таль дораан сактып келген.
«Човулаң дээрге —
Талантының бир хевири болза канчаар?!»
«Чок, гений дээрге, угаан аарыы эвес болгай!
Өргүн чоннуң чүс-чүс чылда мөөңнеп чораан
Өртээ турбас байлак билин
Чонну чырыдып кээр гений ол-дур.
Аас-кежик үнер дөзү — талантыда.
А талант кара алдын дег дендии ховар.
Генийниң тыптып кээри болуушкун-дур...
Кээргеп чоруп көрүңерем, эмчилерим!
Човулаңны эмнеп тургаш, талантының
Чалбыраштаар изиг одун өжүрбеңер».
Сонуургаан чоң шыдыраага удуп алгаш,
Шак-ла ынчаар гроссмейстер бодап турган.
Бөгүн ону сураглыг Таль уткан дийик.
Бөрзек ышкаш менде чүү боор, хомудааш чоор.
Хынамчалыг, топтуг чоруун ышкынмайн
Кылыш дег чидиг, а оюнну-даа ол көрген.
Эки эмнээш, экирткен дээш
Эмчизинге йөрээл салып ужурашкан.
Кара баары хенертен кээп ажыш диген.
Кабинетте чечек-ле хөй...
Таль ында
Дужунде ышкаш сагындырар...
Душке-дүлге киргени ол бе, сактыышкын бе?
Човулаңның катап эргип келгени ол бе?
Хөңнүм-турам кинскидиптер, долдура бээр
Сорук кирер кужум кайыл канчап барды?
Хөрек-ле өөр... Өөрүшкү өжүп калган!
Күчү шыдал кирикчизин чүү дээр ийик!
Күзүңгү дег арыг-даа бол, арай чиктиг
Эглип келбес төолчургу белек-тир ол,
Эзилдир чип, хоюктаптар изиг от-тур...
Каяа ону оскунганы ол?!
Аныяк оол сырбаш диген...
Албааркcай берген ышкаш...
Көскү хөрээн
Карартып кээр кударалга алзы каапкан...
Оюн-баштак, каткы долган сесерликтеп,
Хөңнүң өөр кударалдан дескелексеп,
Хөөнү кирбес болганынга ундараксап,
Ол-бо кыштаан кижилерни оюп-кыйып,
Бодун сугар черни дилеп, оспаксырап,
Божуу далаш аныяк оол базып чораан.
Аккан хем дег көвей улус аразынче
Аныяк оол кезээ-мөңге шымны берген.

Орузундан М. Хомушку очулдурган.

Дириг амытаннар болгаш бойдус камгалалы амгы үеде хөй-хөй эки тура ниитилелдерниң болгаш харын күрүне органнарының-даа чүгула кичээнгейге салыр айтырыы апарган. Бойдусту чүгле төтчеглекчилерден эвес, а бойдустуң халавындан-даа камгалаар ужурга таваржып турар.

ЧУРУКТА: бойдус камгалалының «мазайлары» үерге алыскан койгуннарны курган черже үндүрериниң хемчээн ап турары.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

телевидение

ИЮЛЬ 2-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 «Үе». Информастыг программа. 8.40 Эртенги гимнастика. 9.05 Мультфильмнер программазы: «Уруг биле адыг» «Даарга, даарта келир», «Бөрүк фонарьжыгаш». 9.35 Ю. Шпитальный — «Таарымчалыг байдал-ла-дыр». Телешиин. 11.00 Гнесиннер аттыг музыка-педагогика институдунуң РСФСР-ниң урал чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы О. Агарков удурткан камера оркестриниң концерти. 11.25 Медээлер. 11.30—14.15 Медээлер. 14.30 Документалдыг телефильмнер программазы: «Харам чок солаңгы», «Кедээ чурумал», «Ыраажылар». 15.15 Орус чугаа. 15.45 Стендиге боодалга талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. 16.20 Я. Крумпхольц. Арфалыг оркестрге концерт. Солист—Д. Платилова (ЧССР). 16.45 Уругларга фильм. «Тажы болгаш ядыы». Урап-чечен телефильм. 18.00 «Алкоголизм. Эмчиниң беседазы».

КЫЗЫЛДАН

18.30 Телемедээлер. 18.40 Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

18.45 Бөгүн делегейде. 19.00 Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. Дирижёр — РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасов. 19.20 Вьетнам Социалистиг Республиканың тургустунганындан 5 чыл оюнга тураскааткан программа: 1.«Вьетнамның космоске базымы». Документалдыг фильм. 2. «Ним деп аттыг кыс». Урап-чечен телефильм. 21.00 «Үе». Информастыг программа. 21.35 «Эртем амыдыралы». Академик В. Л. Комаров дугайында. 22.15 Бөгүн делегейде. 22.30 Гандбол талазы-биле делегей турнири. Эр улус. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — ЧССР-ниң шилиндек командазы. Болгариядан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 С. Соловейчик — «Чедихат» деп бөлүк». Телешиин. 7-ги төөгү—«Нептерээн болуушкун». 12.45 Найыралчы чурттарның парашют спортунуң талазы-биле чемпионады. Вильнюстан дамчыдылга. 13.20 «Ыры кижи-биле артар». 14.10 А. Толстойнуң чогаадылгазы ажылының арыннары. 15.00 «Фестивальдар... Конкурстар... Концерттер». Башкарыкчы музыка тайылбырлакчызы О. Доброхотова. 16.00—17.30 Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.30 Документалдыг телефильмнер программазы: «Каракумнуң чолаачылары», «Металлург Гороховтуң шылгалдазы». 18.00 Уругларга фильм. «Прикиделдиң тоолдары». 18.30 Телемедээлер. 18.40 Телемедээлер (орус дылга). 18.45 Чарлалдар. 18.50 Киножурнал.

МОСКВАДАН

19.00 «Кино аян-чоруктарының клуву». Башкарыкчы — Ю. А. Сенкевич. 20.00 «Тамчыктаныл удунар, чаштар!» «Фиктиң ужуралдары». Мультфильм. 20.15 «Музейге концерт». Фильм-концерт. 21.00 «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.40 «Пуск». Хөй сериялыг урап-чечен телефильм. 3-кү сериязы.

Кино

ИЮЛЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дүне болган таварылга» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чарашпай болгаш маңгыс» 9.30, 11.20, 15.00, 16.50, 18.40. «Москва карак чажынга бүзүревес» (2 сериялыг) 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алдын аъттыг кижи» 14.10, 15.40, «Буг хемден Висла чедир» 17.20, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР»: «Истелге» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Агаар

Бөгүн республикага кежер булуттаар, чамдык черлерге кезек чаъстаар. Барыын чүкте угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы 22—27 градус чылыг болур.

Кызылга дүъш соонда дымырадыр чаар. Хаттың күжү кошкак. Агаар дүне 11—13, хүндүс 25—27 градус чылыыр.

КАЯА ӨӨРЕНИРИЛ?

Тыва националдыг кижилерниң 1981 чылда чурттуң дараазында дээди өөредилге черлеринге конкурс чокка хүлээп алыры-биле кирериниң экзаменнерин Күрүнениң Кызылда педагогика институдунга июль 10-дан эгелеп чорударын чарлап тур:

МОСКВА ХООРАЙНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ:

Москва университеди (философия, физика).

Москваның кедээ ажыл-агый академиязы (үнүш камгалалы, кедээ ажыл-агыйның экономиказы болгаш организациязы).

Москваның ветеринария академиязы (зоотехния, товароведение болгаш үлетпүр бараанналарын садыглаарын организастаары).

Эът болгаш сүт үлетпүрүнүң Москвада технология институду (ветеринария санитариязы, аъш-чем бараанналарының үлетпүрүнүң экономиказы болгаш организациязы).

Чиик үлетпүрүнүң Москвада технология институду (алгы, кештиң технологиязы, калбак херэглел бараанналарының үлетпүрүнүң экономиказы болгаш организациязы).

ЛЕНИНГРАД ХООРАЙНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ:

Ленинград университеди (политэкономия, математика, химия болгаш биология).

Совет садыгның Ленинград институду (хөй-ниитиниң чемненилгезиниң технологиязы болгаш организациязы, бухгалтер учёду, товароведение болгаш аъш-чем бараанналарын садыглаарын организастаары).

ӨСКЕ ХООРАЙЛАРНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ:

Красноярск университеди (правоведение).

Томск университеди (правоведение).

Иркутск университеди (правоведение, химия, төөгү).

Кемерово университеди (правоведение, орус дыл болгаш литература).

Алтайның кедээ ажыл-агый институду (зоотехния, ветеринария, кедээ ажыл-агыйны механизастаары).

Омскиниң кедээ ажыл-агый институду (агрономия, зоотехния).

Иркутскиниң кедээ ажыл-агый институду (кедээ ажыл-агыйны механизастаары, кедээ ажыл-агыйны электрижилери, биология).

Новосибирскиниң кедээ ажыл-агый институду (үнүш камгалалы).

Сибирьниң технология институду (аъргаинженер херээ, ыяш ажылдап кылырының технологиязы, ыяш ажыл-агыйы).

Уралдың политехниктиг институду (үлетпүрлүг чылыг энергетиказы, чылыг болгаш газ-биле хандырылга, салгын-надылышкын, суг-биле хандырылга болгаш канализация).

Эргелеп башкарылганың автоматчыттынган системаларының Томскиде институду (радиотехника, электроннуг херекселдер, үлетпүрнүң электрониказы, эргелеп башкарылганың автоматчыттынган системалары).

Новосибирскиниң электротехниктиг институду (үлетпүр бүдүрүлгелериниң, хоорайларның, кедээ ажыл-агыйның электри-биле хандырылгазы, полупроводниктиг херекселдер).

Томскиниң политехниктиг институду (инженерлиг электрофизика).

Омскиниң ветеринария институду (ветеринария).

Иркутскиниң медицина институду (эмнелге херээ, санитария, стоматология).

Кемеровонуң эмчи институду (эмнелге херээ, санитария, стоматология).

Красноярскиниң эмчи институду (эмнелге херээ, педиатрия).

Томскиниң эмчи институду (эмнелге херээ, педиатрия, фармация).

Алтайның эмчи институду (эмнелге херээ).

Билдиришкинни Кызылдың педиститутунуң ректорунуң адынга бижиир (чаңгыс аай формага) болгаш ону июнь 25-тен июль 9-ка чедир хүлээп алыр.

Билдиришкинге кожар документилер:

Ортумак эртемниң дугайында документ (боду-биле).

286 майык ёзугаар эмчи справказы.

3х4 хемчээлдиг 8 фото-чурук (бөрт чокка).

Директорнуң, класстың удуртукчу башкызының болгаш школаның хөй-ниити организацияларының (практиктиг ажыл стажы чок кижилерге) ат салган характеристика.

Күш-ажыл дептериниң хоолгазы (ажылдап турарларга).

Бүдүрүлгеге ажылдаан кижилер бүдүрүлгениң удуртукчузунуң, а ол ышкаш партия, комсомол, профэвилел организацияларының ат салганы характеристиканы (сөөлгү ажылдап турганы чериндеи) эккээр. Дээди өөредилге черинге кирериниң характеристиказынга эрге-дужаалдыг үш кижиниң холунуң үжүү турар болгаш таңма бастынган болур ужурлуг.

Паспортун азы шериг биледин (азы кирр бижидилге херечилелин) институтка абитуриент келгеш, боду дужаар.

Үстүнде адаттынган документилерниң кайы-бирээзи безин чок болза, ол кижиниң билдиришкинин комиссия хүлээп албас.

Институттуң адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 34. № 114 өрээл.

Кызылда күрүнениң педагогика институду 1981—1982 өөредилге чылында дараазында факультеттерниң 1-ги курсказ хүндүскү өөредилгеге студентилер хүлээп алырын чарлап тур:

Физика-математика факультеди — математика болгаш физика тускай эртемниг башкыларны белеткээр. Өөренир хуусаазы 5 чыл.

Филология факультеди — тускай эртемнери: национал школага орус дыл болгаш литература (үндезин национал дылгларны хүлээп алыр); орус дыл болгаш литература, тыва дыл болгаш литература. Национал школага орус дылдың болгаш литератураның, тыва дылдың болгаш литератураның башкыларын белеткээр. Өөренир хуусаазы 5 чыл.

Биология-химия факультеди —биология болгаш химия тускай эртемнерниң башкыларын белеткээр. Өөренир хуусаазы 5 чыл.

Эге өөредилгениң факультеди — педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказы тускай эртемниг эге класс баш- [illegible] жимел-биле); **филология факультединге** — национал школага орус дыл болгаш литература тускай эртемге,— орус дылга болгаш литератураға (бижимел-биле болгаш аас-биле). ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), тыва дылга болгаш литератураға (аас-биле); орус дыл болгаш литература база тыва дыл болгаш литература тускай эртемнерге—орус дылга болгаш литератураға (бижимел-биле болгаш аас-биле], ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), дашттыкы дылга (аас-биле) азы тыва дыл болгаш литератураға (аас-биле); **биология-химия факультединге**—биологияга (аас-биле), химияга (аас-биле), физикага (аас-биле), орус дылга болгаш литератураға (бижимел-биле); **эге өөредилгениң факультединге**— орус дылга болгаш литератураға (бижимел-биле болгаш аас-биле), математикага (аас-биле), ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), тыва дылга болгаш литератураға (аас-биле).

Билдиришкиннерни даараазында документилер-биле ка- [illegible] ны характеристика, бүдүрүлге стажтыглар сөөлгү ажылдап турган чериниң удуртукчузунуң, а ол ышкаш партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының бадылааны характеристиканы дужаар. Характеристикага үш удуртукчунуң холунуң үжүү салганы болгаш таңманы басканы албан турар ужурлуг.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашканнарга шериг кезээниң командылалындан характеристика эккээри албан эвес.

Ажыл стажтыглар хүлээп алыр комиссияга билдиришкин киирерде хамааржыр районнардан өөредип чоруткан бижикти кожар ужурлуг.

Паспортун болгаш шериг биледин (шериг херээнге киир бижидилге херечилелин) институтка экзамен дужаап боду эккээр.

Билдиришкиннерни июнь 20-ден июль 31-ге чедир хүлээп алыр. Кирериниң экзаменнери август 1-ден 20-ге чедир эртер. Студентилер санынга август 21-ден кирер бижиир.

Кирериниң экзаменнерин дужаап турар үеде чурттаар [illegible]

ХООРАЙЛАР ЧАНЫНДА ОГОРОДТАР

Курскиниң магниттиг аномализазының индустриалдыг төптерин долгандыр ногаа, картофель өстүрер специализастаан он дөрт совхозту тургускан. Бүгү культураларының тарылгазы болгаш олуртулгазын эң эки агротехниктиг кыска хуусаала дооскан. Ногаа болгаш картофельди беш муң гада олуртуп тараан, ам оон чайгы ажаалдазын кидин түлүк чорудуп турар.

Специализастаттынган чаа совхозтарның коллективтери бо чылын бир гектар шөлден 150 центнер ногааны болгаш картофельдиң барык ол хире дүжүдүн ажаап алырын хүлээнген. Ол дээрге — моон мурнунда хөй алырларлыг ажыл-агыйларның ажаап ап турган дүжүдүнден ийи катап хөй. Кол кичээнгейин агротехникаже болгаш механизацияже угландырып турарындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. Бүгү-ле олуртуп тарыыр культураларны бо чазын бир-ле дугаар машиналар-биле олурткан. Ногаалар, картофель шөлүн хынамчалыг-биле чемишчиткен. Плантацияларда шупту 45 суггарылга машиналары болгаш тургузуглар бар. Ол техника үш муң ажыг гектар шөлдү суггарып шыдаар.

Ажыл-агыйларда теплицалар тургуларын база чорудуп турар. Ам ажылдап турар теплицалар 130 муң дөрбелчин метр шөлдү ээлеп турар.

Барык бүгү-ле ажыл-агыйларда чаагайлыг оруктар кылдынган. Дужаттыг ээргүп че- [illegible]

Н. ПОТЕРЯЙКО,
СЭТА-ның корр.
Белгород.

ТЕРЕ-ХӨЛДЕ ЭЗИР

— Бо час узамдыккаш, хой дүгү саадап хээп эгелээн. Сарыгы база көвүдээн, дүк дужудү арай хоомай боол-тур ийин бо. Ам баргаш, малчын-биле хөөрежи-ле бээр силер ыйнаан,— дээш Доңгак Бадыевич бир-ле чүве дилээн дег, бо-ла карак четпес ховуну эргилдир харап каап олур. Бо хире ховуга кижи азып болур хире. Ынчалза-даа секретарь малчыннарның турлагларын шээжи билир болду. Өй-өйде чолаачызы Славага:

— Мынаар тырт!— деп каап чору.

Чолаачы Эрзаннин чонунуң ааны-биле:

— Аңаа, аңаа — дигилээш, дазыр ховулап тутсуп-ла олур.

Ынчаар-ла ол хаядып ора, бир оорга кырынга үне халдып келдивис. Мурнувуста ак-көк дээр кезии чайынналы берди.

— Ол-дур, Хөл көстүп келди — деп, Культура бажыңының директору Ольга Михайловна өөрүшкүлүг медээледи.

Эрзинниң бир кончуг чараш черин моон чону хүндүткелдиг-биле аңаа-ла Хөл дижир. Тере-Хөл шынап-ла чараш чаагай. Агаар-бойдузу база арыг чаагай, ачы-хавыязы-даа алдарлыг. Хөлдүң бетии кыдыын дургаар хонгулапкан малчын аалдар көстүп келди. Оларның кедезинде кодан-кодан хойлар чаткан аржы дег оъттап чорлар.

Хөлдүң кедезинде бедик даг, оон оорга арт шөйлүп чоруткан.

— Мону Оваа-даа дээр — деп, Доңгак Бадыевич бистиң айтырар бээривисти өттүр билген дег харыылады.

Малчын аалдар ол Оваа эдэ-иде кожа-кожа хонгулаан, Баарывыска-даа аалдарның чамдызы ээн: бирээзи хой кадарып чоруур, өскелери — кыргылда пунктузунда ажылдап [illegible] рип-даа чордувус.

Оваа даандан чоруткан оорганың орту үезинде ырактан көөрге, бир-ле дуганнар-даа ышкаш, үш кезек оваа даш бар-дыр. Ол шынап-ла төөгүнүң бир чараш тураскаалы болгай аан: та кайы үеде, та кандыг күш чүве, кайгамчык улуг, бажың ханазы дег «инек даштарны» чурумнуу кончуг оваалай салып үндүрүпкен. Оларны ук черниң улузу «Дуган-Даш»-даа дээр, «Оваа-Даш»-даа дээр болду.

Бис ол «дуганнарның» бирээзиниң кырынче үне бергеш, Тере-Хөлче чарашсынып харап тур бис. Дүү-ле Хөл кыдыында, ногаан хевис ышкаш чыдар шыкта бир-ле улуг тудуг бар. Оон кырында кызыл туг салгынга кииский тур. Оон бетинде ийи кодан хой Хөлче угландыр оъттап бар чор.

Доңгак Бадыевич холдарын чүктениp каапкаш кезек бодаңып тура:

— Че, кыргылда пунктузунга баар бис бе?— деп кагды.

Черле чаңы ындыг, көп сөс чок, оожум топтуг, «чылар-чылбас» эш-ле болгай. Ынчангаш бир өске малчынынга чедирер дээн-ие-дир бо деп иштимде бодай тыртып кагдым.

Кызыл тугун кииский кыргылда пунктузунда ажылчын хайныккан тур. Кыргыкчылар-даа эндерик.

— Үүле бүтсүн!

— Чорук чогузун!— дижип, мендилешкеш, оларның ажыл-ижи-биле таныжып, аңаа элээн болдувус.

Мында «Мөрен» совхозтуң № 1, 2, 3 хойжу бригадаларының хойларын кыргып эгелээн. Кыргаан дүк-даа сери иштинде сараат-сараат. Харалаан, дүк кумзулаар машина бураан турупп берген. Оон бир кезээ дегейтээн болган. Ону ап чораан [illegible]

— Дүк кыргылдазын чаа эгеледивис. 18.300 хой кыргыыр улус бис. Бо беш хонукта 4.142 хой кыргып алдывыс. Ам-даа 14.200 хой бар. Виктор Кекейниң № 1 бригадазы мурнап тур. Мурнакчы кыргыкчыларывыс хө-өй — деп шөйүп чугаалааш, улус аразында олурган көк платьелиг, хүлүмзүрээн уруже айыткаш:

— Учётчугувус бо-ла болгай. Марита Самдан-оол, мында шуптуну бар. Шеригден чаа келген Володя Базыр бир хүнде-ле 40 хой чедир кыргыыр чемпион. Киров Балдан, Мара Мира, Мерген Балданнар бо-ла-ла үжен ажыг хой кыргып турар — деп, эки кыргыкчыларынга чоргаарланды.

Бо Тере-Хөлдү долгандыр малчын Балданнар-ла хөй. А бо Балданнар — улуг дуржулгалыг хоочун малчыннар болду. Эң баштай болар комсомол путёвказы-биле келгеш, ам үжен чыл дургузунда малчыннап турар база бир улуг мергежилдиг малчыннар болду. Боларның чурттап олурары-даа шыырак, ол дугайын өг иштии чайгаар-ла көргүзүп тур. Бо черниң чону хананы «хой караа хана», «хураган караа хана» дижир улус-тур. 14 баштыг алды хана өг. Өгнүң даштын ак шывыг-биле, иштин кончуг чараш хээлиг пөс-биле дерээн, шалазын ногаан чадыглар-биле шыпкан, долгандыр хээлиг аптаралар, чемоданнар, комод, оларның кырында — көрүнчүк, суй белектер, приемник, солуннар, бичии уруглар чадаг-тергези база көстүп тур. Ханада фото-чуруктар аскылаан. Дөрде чавыс төгерик стол, ону долгандыр — ширээлер. Өг иштиниң ындыг шевергии каас чаражы малчыннарның үлегерлиг ажыл-ижиниң, культурлуг амыдырал-чуртталгазын херечилеп турар бол- [illegible] хоочун хойжу Балдан Саван Шойбанович ажыл-ижин таваар таныштырып эгеледи.

Малчыннарның ажыл-ижиниң көргүзүү черле эки боол келген: бурунгу чылын 100 баштан 105 хураганны, эрткен чылын — 80 хураганны камгалап алган.

— Хойларывыс кыргыттынаан. Хойдан-на 2 кг дүк алыр хүлээлгелиг бис — диди.

—Хоювусту кыргыдып, чугдуруп алгаш, Чинчилигже үнүптер бис — дээш, Балдан Има Балмаевна чугаага киржип, уламчылады:

— Кыштаавыс Ой-оорга-Белдири деп черде улус бис. 15 тоннаа өлен-даа белен. Ам 10-15 тоннадан эвээш эвес сигенниң бүгү аргаларны ажыглап тургаш, күүсетпес болза хоржок.

Балданнар мурнакчы малчыннарның одуруунда ажылдап, бо аразында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш райкүүскомнуң хүндүлүг бижиктери-биле база акша, өртектиг чүүлдер-биле шаңнаткан чоруур малчыннар. Малчыннарның уруглары: Марина — мал эмчизи, Павел — чолаачы, Валерий — өөреникчи. Олар ада-иезин ышкаш база ажыл-ишчи, бүдүштүг кижилер болган.

— Бо хөлдү чүге Тере-Хөл деп адаан чүве боор ынар?— деп оон айтырдывыс.

Малчын тайылбырлап эгеледи: — Бо хөлдү Тере-Хөл эвес, Төре-Хөл дээр. Ол Ээзеңги-Хөл дээп чүве-дир. Тере-Хөл дээрге ынаар Күнгүртүг деп черде чүве дээн. Ол болза тере деп Дөө-Хөл дээн чүве дээни кай. Бистиң хөлүвүс магалыг: байлак-даа, аалдар дээрге ак-чайт, байлан, өдүрек-кас... Сайлажы дээрге бир-ле алдынналыш турар, эртине сайлыг хөл. Өң-чүзүнү безин хуулуп турар: бир көөрге, ак-көк кестүп, бир көөрге — алдын-сарыг өңнүг чалгып чыдар, бир көөрге — ногаан болур. [illegible]

Л. ЧАДАМБА.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, [illegible] 2-37-13, [illegible] 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, [illegible] 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, [illegible] 2-32-75 [illegible]

Тираж 17866. Чагыг № 1557.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкынының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—00841